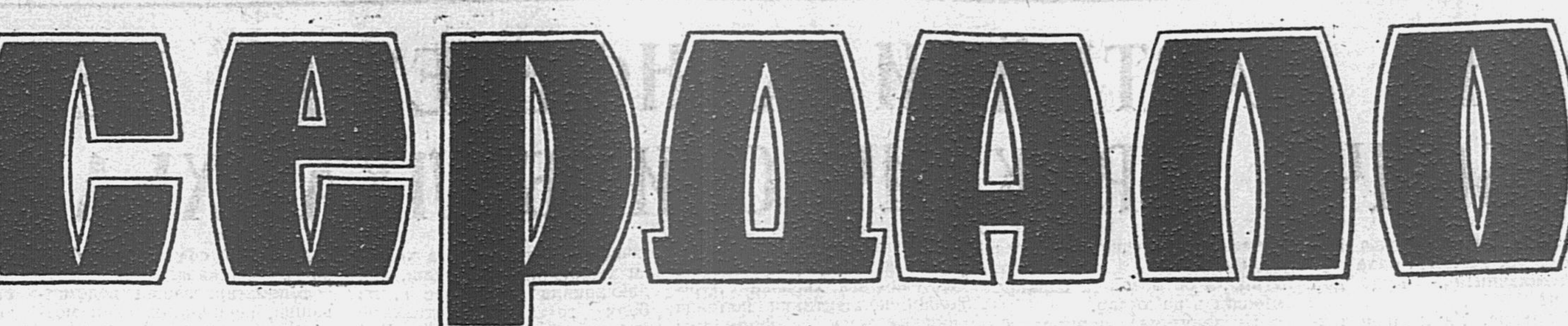
Контрольный экземпляр

Массе а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ЕРА, 4 АВГУСТ, 1988 ШУ. ★ № 93 (7596). ★ Мах 3 кеп.

ГРАФИКАЛ ХЬАЛХА

«Котлоочистка» яхача московски завода филиалашта юкъе яьржача социалистически яхье хадданза хьалха латташ хьайоагIа Грозненски филиала коллектив. Кхыча подрядни организацешца цхьана дукха балхаш ду цо «Грозэнерго», вежарашха йолча «Дагэнерго» предприятешкара котельни оборудовани Iана замалахьа болх бара кийчъеш. Дерригача технико-экономически хьокхамий ворхI бетта план кхоачашъярах рапорт делар цо 21 июле.

Хьинаре къа а хьегаш, даим социалистически яхье хьалха латташ хиларца белгалбаьнна ба яьш цIендераш Лучко Александр, Очкасов Василий, Прянцузов Николай, Чеботарев Алексей, кхыбараш. ХIара сменагIа цаI-ах норма кхоачашъю цар.

Пятилетка кхоалагIча шера план ханал хьалха кхоачашъяра шерра социалистически яхь йоаржаяьй «Дагсельэлектросетьстрой» треста чуйоагIача Грозненски № 66 йолча механизированни колонна коллективо.

— Тха механизированни колонне яьржача социалистически яхье даим хьалха я опытни кулгалхой Велиев Равиль, Ингурецкий Арнольд керте латтача участкай коллективаши Байзулаев Бай-Iаьлас, Павленко Николая, Смирнов Вячеслава кулгалдеча бригадай коллективаши, — аьлар колонна начальника Имаев Нурдина. ХIаьта шоай новкъосташта хьокхам а телаш, хIара сменагIа нормаш 125—130 процент кхоачашъеш хьинаре къахьегаш ба автокрана водитель Асабиев Магомед, трайлера водителаш Вацаев Ахьмад, Базаев Руслан, кхыбараш.

Х. СУРУДЖАНЦ,
тха штате воаца кор.

XIX ЕРРИГСОЮЗНИ ПАРТИЙНИ КОНФЕРЕНЦЕ РЕШЕНЕШ КХОАЧАШЪЯРА БОЛЧА ПРАКТИЧЕСКИ БАЛХА ХЬАКЪЕХЬА

1988 шера 29 июле КПСС ЦК Пленуме КПСС ЦК Генеральни секретара М. С. ГОРБАЧЕВА яь доклад

Новкъостий! Политбюрос ер Пленум гулъе лаьрхIар, XIX Ерригсоюзни партийни конференце — перестройка лоархIамегIдола политически доазув а хинна дIаэттача конференце — решенеш кхоачашъяра практически дедезараш дувцар а къоастадар а духьа.

Конференце вайна массанена хоаделар, парте а общества а, перестройка практически декхараш кхоачашдара тIехьара болх чIоагIбинза баргбоацаш хилара уйла чIоагI а енна дIаэтта хилар. Цу хьакъехьа йиззача оазаца дувцар, къаьстта производственни коллективий викалаш болаш хиннача делегаташа.

Хозаш дар массане цхьабарт а болаш дIадехар — кога тIара кога тIа ца дувлар, хьежаш ца дагIар, кхоачамбоацараши ледарлонаши ирагIа теркалъяр, вай дIахьоча наькъ тIа нийслу духьаленаши новкъарленаши дIа а йоахаш, хьадешдар хоадамболлаш хулийталга. Делегаташа даьча къамаьлий чулоацаме вай гIулакхаш кхоачашдара боларах йола сагото хинна ца Iеш, гуччахьа мукIарал дергда вай, партийни, советски, боахамза органаша, вай кулгалдеча кадраша беш болча балха раьза ца хилар а дар.

Духхьал дIаала деза, новкъостий — хано сихле йоах вайга. Сенца дувзаденна да из?

Цкъа-дале, дIайолалуш я партера отчетно-хоржамий кампани.

Вай шуца цхьана Ерригсоюзни конференци яра ханах дола доь дувцача хана, лаьрхIар дар, парте отчеташи хоржамаши далехьа хьалхха, коммунистий отчетно-хоржамий собранеши районни, городской, окружной, областной, краеви партийни организацей конференцеши парте юкъарча форуме оттаьча установкай ларде гIолла чакхйоахаргйолаш.

ДIахо. Конференце вай барт ма бирий, цхьаккха тайпа раскачка а ца еш, политически системана реформа яра берригa а болх хIанз укх сахьате денз дIаболабе беза, пу тIа хьатIадоагIача шера бIаьсти кердача правовой ларда тIа хоржамаш а дергдолаш, СССР халкъа депутатий съезд а гулъергйолаш, аьнна.

Конференце делегаташа хоадамболлаш хьа ма яьхарий, экономически реформа дIахо кIоаргъяра тIехьа шоаш хилар, хIана аьлча, цунца дувзаденна да кардинальни социально-экономически декхараш кхоачашделга а халкъа вахар тоаделга а.

Ховш да-кх, моллагIча оагIорахьара хьежача а, ха йоае йиш яц, хIама хьаде деза, хьадер а хоадамболлаш деш, тIа-тIа а ирагIа политически хьисапе хулаш доагIа практически дешаш къестадара доагIар хьадехалга айде деза.

Иштта, новкъостий, хьакхьчай хIама хьадара, хоадамболча гIулакхий ха, ерригача партийни организацей, ерригача вай кадрай, ерригача коллективий, хIара къахьегамхочун бехктокхам тIа-тIа лакхлуш йола ха.

Укх кIирашка вай массане а таро хиннай конференце лоархIама цIаькха а уйла е, цун итогаш, тIанйца решенеш хоадамболлаш кхетае. Ала йиш я, парте вахаре из тайпа, цIаккха ца хинна событи хилар, аьнна. Конференце хьалхьоайир ерригa общество. Перестройкана эггара доккхагIдола гIулакх а хинна дIаэттар цига хинна хьал: паргIата хилар, дискуссионность, принципиальность, хьадехаш хилар, яшха еза проблемаш гуччахьа ювцалга.

Кердача морально-политически хьале, реализма хьале, чакхъяьннача конференце парти йIаьхегIа йир халкъаюкъарча политически школаца, гласностеи демократеи школаца, конференцеца уйла лаьгIлуш яц. Уйла тIа а яхийта дувцаш да хIанз цо оттадаь а къоастадаь а деррига дешаш. Конференце шерра резонанс яьй дерригача дунен тIа.

Конференце цIаьхказа а хьагучаьлккхар вай парте низбола потенциал. Аз-м аргдар, парте баламаш дIа-хьа доаржадаьд, дегI хьалнийсдаьд, кердача оазаца бIубенна мотт лебе яьннай, новаторски, халкъа хьалхашкара Iалаьмате боккха бехктокхам кхета а беш. Конференце чIоагIдир, КПСС перестройка бокъонца дIакхахьара бола низ хилар, овлангара денз халкъен социализман хьашташ дизза хьагойташ йола цун инициатор а лидер а хилар. Из — эггара а лоархIамегIйола партийни конференце итог.

Вешта, тахан-м бIубенна ала йиш я, конференци хинначул тIехьагIа парти а, общество а селхан хиннараш дац. Кийчо еши, конференци чакхйоаккхаши мехка хьалха хинначун а, тахан долаш долчун а, кхоана хургдолчун а хьакъехьа кхетам кердача лакхален тIа а боаккхаш хьалъайбир.

Делегаташа хоадамболлаш харцахьа лаьрхIар хьалхагIа дувлийта гIалаташи даь зуламаши. Цунца цхьана цхьаккха а тайпара тIаэцанзар советски халкъа исторически карагIдаьннараш дIадоаде гIерталга. Перестройка лелама, цунна карагIдаьннарий, кхоачамбоацарий, ца деш дисарий принципиальни позицегIа мах хоадабаьб конференце. БIубенна ала йиш я общества кердаяккхара, вай дIахьоча наькъа проблемайи декхарнйи кердача IаьдалагIа мах хоадабе конференце вай Iомадир, аьнна.

Конференце хьахьекхар, перестройка леррагIа дIаяхьа, из юхасоцалургйоаца низ хьакхолла, чурча а арахьарча а политика дерригача лостамегIа дола практически дешаш хьинаре кхоачащде гIерташ, Iалаьмате боккха низ тIабахийта коммунисташи деррига халкъи хилар.

Цунца цхьана цо хьахьекхар, обществера консервативни уйлаш эшаянза, дIаяхача ханах хьогаш, шеко юкъейоаржае гIерташ, перестройка исторически хьакхелла а йоацаш, обществе дестабилизаци яра хьаяь я, яха уйла чуйоассае гIерташ хилар. Политике реалисташ а долаш вай диса безам бале, из теркал ца дича дарг дац вай.

Конференце делегаташа цIенхаштта чот оттайир шоай балха стиль а методаш а меллашха хувцача, дукхача даькъе гуччахьарча хьалашка болх бе, дискуссеш е, аргументировать де, нах тешабе, большевикий IаьдалагIа, В. И. Ленина хьийххача хьисапе, критика тIаэца кийча йоацачеи Iома ца лучеи партийни комитеташта.

Цхьабараш духхьала кхерабу наьха низ айбаларо, сомадаьннача цар общественно-политически хьинаро. Къамаьлага диллача перестройкана тIехьа ба уж — кнса елла демократи а йолаш; гласноста тIехьа — бакъда, доазув оттадаь критика а хургйолаш; кердадаккхара тIехьа — деррига а уж дIаIемача бесса, къаьнача IаьдалагIа дусаргдолаш. Хала дIабода иждевенчествацара къовсам. Доацаш да хаьдда болча нахагара хаьдда долча гIулакхех доагIар цIенхаштта хьадехалга.

Делегаташа теша а веш хьахьекхар баргалъеттара механизм кагъяьяле а, дукхачоа тIехьа хIанз а низ болаш из хилар. Конференце гIо дир къаьнара структураши методаши кердачоа новкъа мичахьа а мишта а латт, духьале мишта ю, из дIа ца даржийтар фуд ха. Бакъда, цо иштта хьагойтар, перестройка юхаувзаш йола дукха а факторий юхьиг хьаде доладаь цхьаццадола хIамаш дукха уйла йинза, компетентни доацаш, кхыдолча субъективни бахьанашкара хьайоагIаш хилар. Уж дерригаш а цхьана хьаийцача, цар вайна хьалхашка оттлу, перестройка укх этапе фуд вайна карагIдаьннар, тIехьа а ца тетташ, духхьала хIанз вай хьаде дезар фуд хьагойта бакъдола сурт.

Бухсоцщача итоге, новкъостий, — из а чIоагIа лоархIаме да Центральни Комитета, — конференце вайна массанена а реализм елар перестройка лелама мах хоадабара. Цо хьахьекхар консерватизми етташ йола баргали Iо а тоIаеш, общество дIахьалхашка яха лаьрхIа хилар. Цул совгIа цо белгалдаьккхар цхьаццадолча псевдореволюционни, вахарах дIахаьдача лозунгашта, максималистски дIадехарашта а катехха хувцамаш де гIертача утопически гIулакхашта а ше хаьдда духьала хилар.

Конференцега кийчлулга а конференци ше а кадраш кхетамчу хилара, цар политически культура, хьадечун демократически формашка яла кийча хилара политически проверка а хинна дIаэттар. Къаьстта белгалдоалаш хьагучадаьлар вай тIехьатетта йиш йоаца гIулакхаш, резерваш, балха эггара а эффективнегIа йола формаши методаши. Конференце кийч а яь вай тIанйцар социалистически общество паргIатта ше дегIайоагIаргйола потенциальни низаш юкъедоаладеш эргалонаш яра шерра спектр чулоацаш йола решенеш.

Конференце итогийи цига хиннача дискуссейи цIаьккха уйла а яь, вай, новкъостий, воай ингат чIоагI а дaь, практически гIулакхашкахьа дерзаш хаьдда голатоха еза.

Конференце хьахьекхар: парте а, халкъо а перестройка хьаллоацаш хилара тIехьа къаьсттан тIагIерттан вайгара дIадех, хьалха цкъа толхадаь ца Iийна, — доши гIулакхи цаI ца хилар, ше хьадечуни, цунна нийсса цхьаккха хIама хьа ца дарахи бехктокхам хулга. Из хувцалургдоаца партийни закон шоаш шоашта тIадерзаде а кхоачащде а декхарийла я парте кадраш. эшаш да гIулакх а, эшаш ба тIанйяь решенеш кхоачашъяьйий хьожаш бола тIахьожам а. Из ца хуле юха а нийслургда хьалхара гIалаташ. Иштта яр, бокъонца аьлча, делегатий массане а цаIйола уйла.

Аз-м конференце итогий хьакъехьа яьча цу лоацщача замечанееx кхоачамбергбар. ХIаьта а кхы цIаькхаза а цIаькхаза а ала безам ба са: хьаэттай, новкъостий, хьинаре хIама хьаде деза ха, хIаьта ледара хила йиш а яц. Конференце кийчъяь политически установкаш кхоачашъеча чакхдоахача практически гIулакхаша мара юкъагIъяргйоацача хьале ерзаергьяц перестройка.

Фу ду Политбюрос цу плане?

Цкъа-дале, кийчъяьй, конференце доакъашхоша енна предложенеш чулоацаш йола проектай комплекс. Эггара хьалхарча даькъе уж йоагIа кхачан, торговле, халкъа эшача товарий. деча гIулакха, вешта аьлча, деррига а, юкъарчал доаццаш нахага кхоачаш, царна хIара дийнахьа эшашдари йоакхо е езари чулоацаш. Документаш шун бе ма доахкий, цар хьакъехьа дукха доашхаш дувпа мича деза.

ДIахо. Шуга хоам бе безам ба са, делегаташа енна предложенеши яь критически замечанеши кхоачашъяра оахош даьчун хьакъехьа. Оперативно кхоачащде дезача дерригача дешай хьакъехьа Политбюрос поручени еннай йоагI-йоагIача организацешка болх беш болча коммунисташта, кулгалдеча кадраштa. Перспективни проблемашта лаьрхIа а иштта порученеш еннай хоадамболлаш йола предложенеш ялара ханаш а оттаеш. Цу берригача балхага бIарг кхоабаргба Политбюрос.

I.

Новкъостий! Хаьдда дола хьал хьахулаш да укх тайпара, партийни конференце решенеш кхоачашъелга хулаш да отчетно - хоржамий кампани хулача хана, сона хетачогIа, оаш а бакъдергда мотт сона, хургйола отчеташи хоржамаши хьалха хиннараштa тара хург ца хилар.

Цу дерригане — Центральни Комитет а, моттигера партийни комитеташ а — декхарийла ю бокъонца кийчъяла а отчетно - хоржамий кампани эггара лакхагIча боараме дIаяхьа а. Массане а кхетадеш хила доагIа организацеш шоаш шоашка цIенхаштта хьажа езаш йолга, обществана хьалхашка бехктокхаме экзамен яла езаш йолга.

ГучогIа, из хургда вайх хIаране тIадилла гIулакх мишта кхоачашду, перестройкана юкъе малагIа дакъа лоац дувцаш, перестройка хьаллоацаш хиларах дола дешаш дипза даргдоацача гIулакхашца чIоагIдой-хьогI, яхаш ду духхьалара, бокъонца дола партийни къамаьл. Иштта дола гIулакх партийни собранешкеи конференцешкеи деча къамаьла кIийле хила еза. Из, новкъостий, нийса а да. Из конференце дIадехаш ма хиллара да — гIулакх дукхагIа, бухсоцщаш хьахур доккхагIа хила деза.

Гой, цудухьа партийни дискуссе юкъмоттиге оттаде деза доп да: перестройка йоккхагIа динамизм, йоккхагIа эффективность йолаш хилийтара, хьувш дагIилга дIадаккхара, вай дIахьалхашкахьа, дахара новкъарле мел ечоа хоадамболлаш хIама тохара фу де деза, яхар.

Цудухьа, лоархIаме да партийни собранеш, конференцеш демократичнои гласнои дIаяхьар, моллагIа дале а, цига хьалххе а нах кийчбелга дIадаккхар, эттача хьала, дерригача, наха дагалаттача дешай объективнии мах бара шерра паргIато хьаеллар.

Лоацца аьлча, коммунистий отчетно - хоржамий собранешка, партийни конференцешка дIаходахьа деза XIX партконференце доладаь къамаьл, иштта принципиальность, бехктокхам, гIулакх долаш. Эттача хьало дIадех гIулакх иштта хулга.

БIубенна ала мегаргда, кулгалдеш йола партийни органаш а хIанз кердача тайпара хоржаргья, аьнна. Конференце делегаташа дувцарашка ладувгIаш вай тийшар парте кулгалдеш йола состав вIашагIтохача хана коммунисташ доагIар чIоагIгIа хьадехаш хургхиларах. Цар принципиальни позицеш тIара къестадергда перестройка керттерча лостамашка вай практически гIулакхаш де доладеннача хана, цун цу лоархIамеча этапе партийни организацешта кулгал делга хьанна тIадулларгда.

ХIанзе а дIайолае мегаргья кандидатураш увттаяреи ювцареи порядках йола конференце рекомендацеш, мандаташ оттаяьчул дукхагIа кандидатураш къайлагIа кхадж тассара юкъе а хьош, лакхехьа латтача органий состава юкъеяхийтара лохера хьал кандидатураш оттаяра бокъо кхоачашъе. Долче, долла хIама де деза партконференце вай барт баьча тайпара а цига хиннар санна йолча атмосфера а.

Хургйолча отчетно - хоржамий кампане кхоачашде дезача декхарий лоархIам теркал а беш, Политбюрос нийса лоархIаргдар цу деша хьакъехьа КПСС ЦК Пленума лаьрхIа бола соцам тIаэцаре. Иштта хIама вай духхьашха деш да, хIаьта эттача хьало ше хьалхадоахаш а да. Цхьан ханна динза даргдоацаш да хоржамех йолча инструкцена юкъе хувцамаш делга. Цу хьакъехьара предложенеш вай йолаш я, хетаргахьа, оаш а цу хьакъехьа шоашта хетар аргда.

Са безам ба отчетно-хоржамий кампани йолча хана законагIа доагIаш оттадергдолча кхы цхьаькха цхьан деша шун теркам тIабахийта. Дувцар да кулгалдеча партийни гIулакха тIа волаш цхьатарра ши ха яьккхача доазув оттадара хьакъехьара конференце установкаш кхоачашъярах. Из правило дIайолае могайир конференце хIанз хулача отчетно-хоржамий кампанегара. Мишта хила деза укхаза гIулакх?

ХIанз хулача хоржамашкара дIайолае еза ханаш лархIа а. Оалаш ма хиллара, закон юхадоалашдац. Хетаргахьа, из деррига а кхетадеш да. ХIаьта а отчетно-хоржамий партийни собранеши конференцеши дIахьоча хана, бакъдар аьлча, коммунистий хьахила тарлургда йIаьххача хана хержача гIулакхаш тIа болча новкъостий хьакъахьа мишта хила деза?— яха хаттараш. ХIаьта парте Уставо коммунисташта йизза бокъо лу цу е вокх гIулакха тIа волаш яьккхача ханах тийша доацаш моллагIа а партийни болхло харжара е ца харжара дош къоастаде. Укхаза е керттера лоархIам болаш да кулгалхо волаш даьха шераш а доацаш, из ший декхараш мишта кхоачашдеш ва, коммунисташ, къахьегамхой тешаш а хьаллоацаш а вий хар. Хержа органаш хьаеча хана вай хьалхле лелае еза керттера критерий я из. Цох духхьала дIаала деза ЦК Пленума соцам тIа.

Кхы цхьаькха цхьа дош а да, укхаза, Пленуме къоастаде доагIаш, конференце КПСС Центральни тIахьожама-ревизионни комиссии цун моттигера органаши вIашагIйоккха еза аларца дувзаденна. ХIанзе, хIанзара отчеташи хоржамаши хулача хана уж органаш лохера хьае доладелча фу дар-теш? ТIаккха вай процесс сихъярал совгIа, съезд хилалехьа хьалхара опыт Iоае, уйла е ховргда вайна. Хьадувла, дагадовргда вай.

Хургйолча отчетно - хоржамий кампанех, из дIахьоча хана вай къоастае езача проблемехи дешаехи дувцаш. къаьстта ала безам бар са юххьанцарча партийни организацей балхах. Духхьал царгара дIайолалу партера отчетно - хоржамий кампани. Бакъда, гIулакх алхха цох лаьтта а Iа. ХIаьта эггара хьалха из да хIанз юххьанцара партийни организаци кердача хьале йолга экономически социальнии сферашка перестройка процессаш шерлуш хиларца дувзаденна а къахьегама коллективай вахара, ерригача общества демократизаци кIоаргъяларца дувзаденна а. Из кхетадеш да. Деррига практически гIулакхаш къоастаду моттигашка, къахьегама коллективашка. Цудухьа партийни комитеташа боагIаш бола теркам тIабахийта беза партеи обществан вахаре хIанз хувцамаш хулача этапе юххьанцарча партийни организацей балха. Укхаза дукха да миштад юхахьажа везаш, политически авангард хиларах тарра парте функцеш кхоачашъеш гIулакхаш дар духьа, экономически реформа дIаяхьара, къахьегама коллективай бокъонаш шеръяра теркам тIа а бохийташ.

Ховш ма дарра, конференцел хьалха, конференце а дискуссеш йолча хана а дукха дийцар парте хержача органий лоархIамах. Цунца дувзаденна ер ала безам бар са. Юха керда хержача партийни комитеташа хьалхарча дийнахьа денз конференце хьалхашка оттаь идеяш кхоачашъяра уйла е еза. Къаьстта аьлча, хержача органий берригача членаша партийни организацей керттера дешаш довзар, вIашагIтохара, дувцара юкъе массаза а дакъа лаца деза.

Из деш вай декхарийла да, гучогIа, партийни комитетий членаш пленумашкеи бюро заседанешкеи дувца дешаш кийчдара цкъара юкъеозара новкъа даха ца Iеш, хьалха партийни балха эггара лоархIамеча дешай хьакъехьара йоагIаш йола комиссеш хьаяра хан-ханнахьа цун терко е а. Уставо дIа ма деххара, хан-ханнахьа партийни комитетий бюрой балхах Пленумий информаци хилийта вай декхарийла а хет сона.

Конференце вай соцадир политически реформа боарамашка партийни комитетийи паччахьалкхен, боахамий органийи функцешта доазув оттадеш деррига динза даргдоаца гIулакхаш де деза, цунца дувзаденна партийни аппарата структуреи болхи тоабара тIаберзабаь практически гIа баккха беза. Из декхар кхоачашдара исходни принципаш ювцара Политбюрос кийчъяьй партийни аппарат эргаяккхара керттерча лостамех йола предложенеш. Шуга уж ма йий, пренеш йолча хана, хетаргахьа, цу хьакъехьа шоашта хетар аргда оаш, замечанеш а ергья.

Конференце тIехьа хилар дувцалге йоаццаш лорае еза партийни аппарато парте хержача органаша аьллар цIенхаштта кхоачашдареи отчетностеи принципа. Керда партийни аппарат, эггара хьалха декхарийла я, царна, бIарчча хьаийцача партена общества политически авангарда функцеш йизза кхоачашъяра хьинаре новкъостал де. Цох латт деррига маIан а. ХIаьта из да партийни аппарат административно - боахама функцех йизза мукъаялийта, цун болх чурчеи арахьарчеи политика керттерча лостамашта тIаберзабе, халагIйола юкъамоттиг кулгалдара политически методашка яккха езалга. Из гуш хила деза структуре а аппарата кадрови составе а. Из хила еза хIанзчул лакхагIа компетентни а нах дикка кIезигагIа болаш а. Кхетадеш ма дий, балха тIара мукъабовлийтача нахах пайда эцара дешаш хьалхьоврг хилар. Партийни аппарате чуерзаяь я кийчъенна кадраш, цар знанееx, опытах обществан хьашташта мамогга дукхагIа пайда эца беза, бакъда, мукъабовлийтача новкъосташта шоашта дезар теркал а деш. Укхаза, хет сона, шин тайпара уйла хила йиш яц, аьнна.

Партийни аппарата структура керттера параметраш оттаелга Политбюрона тIадилла мегаргдар, хIаьта хаьдда дола структурно - штатни дешаш къоастаделга, ЦК членаша цкъа аьнна ца Iеш яьха ма хилара, моттигерча партийни органашка дIадала.

ХIанз Советех. Цар болх эргабаккхар политически реформа эггара боккхагIа лоархIам бола декхар да. Парте хоржамаш дара тIеххьа СССР халкъа депутаташ а харжа беза вай, мехка лакхехьара паччахьалкхен органаш, республикашка, краяшка, областашка, округашка, городашка, районашка, поселкашка, юртарча моттиге Iаьдала органаш эргаяха еза. Из деррига а вай де декхарийла да цхьан шера.

Дизза кхетадеш да иштта доккхий масштабни гIулакхаш йоагIаш йолча правови кIийлен тIа мара кхоачашде йиш йоацалга. Из дара кийчде а укх гурахьа хургйола СССР Лакхехьарча Совета сесси хьожаргйолаш хьалашкадахьа а дезаргда Конституцена, хоржамех долча законодательствана тIатохараши хувцамаши, тIаэца езаргья цхьайола кхыйола правови акташ.

Паччахьалкхен юкъарча хьашташта доагIа дуккха дешаш оттаде дезаргда, Политбюрос нийса доагIаш лоархI цунца дувзаденна ЦК лаьрхIа йола комиссии вIашагIтохалга. Цу хьакъехьара предложенеш дIайийкъа я. Нагахьа санна шоай цхьайола замечанеш яле, уж хьаалар дех оаха. Сона шугара деха ловра, ЦК членел совгIа хIанз парте Центральни Комитета состава юкъе воаца союзни республикай Компартей ЦК виъ хьалхара секретарь комиссена юкъе вахийтара шо раьза хулга.

ГучогIа, комиссе ший болх бе безаргба Iилманхошта, практикашта, шеррача общественноста хетачох чIоагIало комплекс кхоачашъе еза вай. гучогIа, СССР Лакхехьарча Совета сесси хьажара дIачулуш йола предложенеш кийчъяь яхара из хилалехьа хьалхха ЦК Пленуме хьагулдала дезаргда.

Комиссе де дезаш дола деррига хIама хьоа а ца деш, са безам бар халкъа депутатий корпус хьахиларах дола дош хьакъоастаде, из керттерачарех цаI доландаь. Хоржамех долча закона тIа хиланза даргдоаца хьалаш а оттадаь хувцамий бIарчча комплекс кхоачашъе еза вай. Цар керттера де дезар да халкъа берригача наьха бокъонца бола викалаш Советашка хилийтар, Советий лоархIам хаьдда чIоагIбеча хьалашка керда функцеш кхоачашъе ховргдола нах депутаталла хоржилга Iалашдар.

Бакъда, депутатий состава регламентаци ергйоацаш юхадовла деза вай. Кандидатураш увттаеча хана доазонаш увттаделга хила йиш йолаш дац. Харжархошта бокъо яла йоагIа, кандидатураш ювцачеи увттаечеи хана санна голосовани еча хана а хоржамаш бокъонца чакхдоахаргдолаш. Из да харжархой бюллетенеш тIа, бокъонца аьлча, мандател дукхагIа кандидатураш хила еза, яхилга. Лоацца аьлча, цу тайпарча порядкана тIехьа хилар партконференци.

Нагахьа санна хоржамаш шоаш вIаштIехьдахарах, аьлча, опыто хьахьекхад дукхамандатни хоржамий округашка хоржамаш делга юртарча, поселкови, районни, городской Советашта нийсагIа доагIилга. Укхаза харжархошта дикагIа бовз шоай кандидаташ, хIаьта цар список шоай бе йоаллача хана царна нийса харжа а могаргда. Сона хетаргахьа ше нийса хилар хьахьокх резервни депутатий институто а.

Кхыча моттигашкарча Советех, хIаьта иштта СССР, союзни, автономни республикай халкъа депутатех, аьлча, хетаргахьа, нийсагIа хургда цхьанмандатни округашка гIолла уж хержача. Бакъда укхаза а, мадарра аьлча, Iалашде деза къахьегама коллективаша, общественни организацеша шоай безам мел-б депутаталла кандидаташ оттабелга. Округа харжархой собране демократически наькъагIа къоастаде деза харжархой бюллетена юкъе мала вохийтаргва, кхетадеш ма хиллара, голосовани еча хана оттаяь кандидатура хоржийталга Iалашдергдолаш.

Цхьаькха дош а да. Вай конференце чIоагIдаьд СССР берригача халкъа депутатех кхоалагIа дакъа бараш юкъарчал доаццаш общественни организацешкара хоржаргболаш. Тхона хетачогIа, мехка лакхера Iаьдал вIаштIехьдаккхара цу тайпара порядок кIезиг-дукха коррективаш а яь союзнии автономнии республикашка дIайоаржае а мегаргьяр, хIаьта цар Конституцеш тIа йоагI-йоагIача из дIачIоагI а еш.

Депутаташ харжара порядке доккхий хувцамаш хиларца а моттигерча Советий полномочей ха йIаьхъярца а бувзабенна лакхлу территориальни хоржамий комиссей лоархIам. Хетаргахьа, нийсагIа хургдар уж комиссеш массазара хургйолаш хилча, хоржамаш вIаштIехьдахара а халкъа депутатий эггара хьалхара съездаши сессеши гулъяра а йола цар полномочеш шерийча. Бокъонца лаьрхIача из хургда хоржамаш вIаштIехьдоахилга общественностага дIадалар.

Хоржамех дола законаш кийчделга творчески хила деза, теркалъе еза региональнии къамийи башхалонаш. Нагахьа санна, ард вай, моттигашкарча Советашка хоржамаш дарах дола законаш тайп-тайпарча республикашка цхьадолча хIамашта тайп-тайпара хилча, цунах вай демократически опыт йIаьхегIа хилар мара кхы хIама хургдац, хьахургья хоржамий система дIахо дегIайоалаяра йола керда таронаш.

Кийчъеш йолча законодательни акташ тIа белгалъе еза къайлагIа голосовани а еш сессешка дешаш къестадара йола депутатий бокъо, белгалдаккха деза малагIча источникий чотагIа дIатела доагIа производственнии служебнии декхарех из мукъавоалийтача хана депутата къахьегамах доагIар. Конституционни дIачIоагIде дезаш да моттигашкарча Советий президиумаш хьаяра а, хIаьта иштта Советий председателаш харжара а дешаш.

Советаштеи цар исполкомаштеи лерттIа шоай керда функцеш кхоачашъе могаргдолаш, царна эшшаш дола хьалаш Iалашданза даргдац. Хьае еза йоагIаш йола материальнии правовии база, шоай декхараш кердача тайпара кхоачашде Советаш ловш хургйола стимулий комплекс вIашагIйолла еза. Цунца дувзаденна, хетаргахьа, тIехьа ца а тетташ дIадоладе деза моттигерча самоуправленехи моттигерча боахамахи дола, правовии материально - финансовии хьакъехьа моттигера Советаш чIоагIъергйола закон кийчделга. Укхаза цхьа никъ хила беза: моттигашка къоастаде йиш йолаш мелдар моттигерча Совета карадолаш хила деза.

Советий балха демократизаци ярца айхха ювзаенна я правови реформа.

Судашта реорганизаци елга вай чакхдаккха могаргдолаш да лоаццача ханашка. ХIанз чакхдоалаш латт цу дешашта йоагIаш йолча актай проекташ кийчъелга.

Боккха лоархIам болаш хIама да уголовни законодательствага юхахьажар, уголовни бехктокхаме оза боагIаш бокъонаш телхаяра перечень цу тIа кIезигагIа хилийтари нах лийца чубехкарца дувзаденна доацаш таIазар делга шерагIа юкъедоаладари. Кердача уголовни законий проекташ дерригача халкъага ювцийта кепатеха араяха лерхI. Параллельно болх бергба союзни республикай уголовно-процессуальни, исправительно-трудовой законодательство а уголовни кодексаш а эргадоахаш.

Адвокатурахи хьалххагIе еча следствехи, аьлча, уж эргаяьха тоаяра проекташ хIанз кийчъеш а я гаргтарча хана ювцийта оттаергйолаш а я. Халкъа боахамерча юридически службана, арбитража функцеш шеръяра, хIаьта иштта вай мехка правови всеобуч вIаштIехьяккхара йоагIаш йола акташ шу чакхдалалехьа кийчъе а тIаэца а таро йолаш я.

Цу тайппара, новкъостий, хьахулаш латт паччахьалкхе хьалъяра даькъерча тIехьатетта йиш йоацача гIулакхий укх тайпара порядок.

Эггара хьалха кийчъе а укх шера октябрь болалуш дерригача халкъага ювцийта оттае а езаш я СССР халкъа депутаташ харжарах долча СССР закона проект.

Ноябрь бутт чакхбоаллаш СССР Лакхехьарча Совета сесси гулъе лерхI, цига чIоагIъяйта СССР Конституцена хувцамаши тIатохараши дара проекти хоржамех долча закона проекти оттаергйолаш. Цу сессе цу цхьан ханна 1989 шера марте СССР халкъа депутатий хоржамаш дара хьакъехьа дагадовла а мегаргдар. Сессе иштта йийцача бакъахьа яр СССР Союза а союзни республикай а СССР судоустройствах долча законодательства кердача лардий, СССР судий статусах долча закона проекташ а.

Нагахьа санна оаш хьаллоаце, новкъостий, предложени оттаю аз законодательни инициатива порядкагIа КПСС ЦК-с сессе дувцийта оттадергдолаш XIX Ерригсоюзни партийни конференце решенешка хьежжа паччахьалкхен Iаьдален правосуден органий структура а болх а эргабаьккха тоабара хьакъехьара дош.

Укхаза ала деза 1989 шера апреле хургйолча СССР халкъа депутатий цхьоалагIча съезде дувцийта оттаде мегаргдолча дешаех а. Цо харжа еза СССР Лакхехьара Совет а СССР Лакхехьарча Совета председатель а.

Цул тIехьагIа Лакхехьарча Совета председатела представленегIа чIоагIбе йиш я Лакхехьарча Совета председатела хьалхара заместитель, хIаьта иштта Минист-

(ДIахододар 2-ча оагIо тIа).

XIX ЕРРИГСОЮЗНИ ПАРТИЙНИ КОНФЕРЕНЦЕ РЕШЕНЕШ КХОАЧАШЪЯРА БОЛЧА ПРАКТИЧЕСКИ БАЛХА ХЬАКЪЕХЬА

(ДIахододар. Долалур 1-ча оагIо тIа).

рий Совета председатель, халкъа тIахьожама Комитета председатель, Лакхехьарча суда председатель, цу органий составах йола предложенеш СССР Лакхехьарча Совете ювцийта оттаелга царна дIатIа а дуллаш. Цу цхьан ханна халкъа депутатий съездо СССР генеральни прокурорн керттера паччахьалкхен арбитри хьожаве а конституционни надзора Комитет вIашагIйолла а мегаргьяр.

Керда хержача СССР Лакхехьарча Совета цхьоалагIча сессе СССР Министрий Совет, кхыйола подотчетни органаш вIашагIйохка езаргья. Партийни конференце чIоагIа теркам тIабахийта дийцар мехка кагирхой болам дегIабоалабара доагIаш дола, профсоюзий бокъонех, шоай лоIамерча обществех, кепайоазонах, кхыдарех дола дешаш. Цунца дувзаденна мехка лакхерча законодательни, распорядительни, тIахьожама органо ше эггара хьалхара гIа баьккхача денз болх дIабахьа беза уж лоархIаме политически, законодательни, правови дешаш цун бIарг кIала латтаргдолаш.

Новкъостий! Вай паччахьалкхе дукккхача къамех латташ хиларо политически реформа къаьстта характер йолаш, ший бос болаш, ший тайпара хулийт. Ховш ма хиллара, вахаре хилац кхы ювца ца езаш къоастаяьйна проблемаш. Из эггара хьалха доагIаш да къаманчоа.

Дувца а дезац къамашта юкъера гIулакхаш дегIадоаладелга вай союзни паччахьалкхенна боккха лоархIам болаш хилар, къаман политика вай Коммунистически партенен Советски паччахьалкхенней — эггара чоалханегIа йола политика, цхьабакъда цунца цхьана — лоархIаме а эшаш а хилар. ХIаьта из законагIа доагIаш а да, хIана аьлча цу политике чIоагIа шод а хиле вIашагIкхет экономически а, социальни а, духовни а проблемаш.

Ховш ма хиллара, конференце хьаллаьцай къамашта юкъерча дешай хьакъехьа ЦК Пленум ярах йола Политбюро предложени. Из цIенхаштта кийчъе еза, общественность, Iилман гIозараш, республикай викалаш шерра юкъе а озаш, идеяши предложенеши Iоае еза.

Фу ала безам бар са уж проблемаш цкъа санна дуккхаза Политбюро, дукха ха йоаццаш хиннача СССР Лакхехьарча Совета Президиума заседане йийцачул тIехьагIа юкхьанца хетачох? Эггара хьалха мехка цхьайолча регионашка къамашта юкъера гIулакхаш хIанз чоалхане дерзара бахьанех.

Царна юкъе, шеко а йоацаш, эггара хьалхарча моттиге да, вай мохк шоаех латташ долча дукккхача къамийи народностийи социально-экономически а духовни а специфически эшарий дукккхача шерашка теркам ца барах юхедисараш.

Цхьаькха, цул кIезигагIа лоархIам боаца бахьан — кулгалдеча кадрай балха дукккхача наьха оагIонгахьара кхоачам боллаш эффективни тIахьожам ца хилар, из бахьан долаш цхьабола болхлой шоашта тIадиллача гIулакха бехктокхаме хилар дIадаьнна ба, цул совгIа шоай карарча гIулакхах шоашта болча аьттонна пайда эцара наькъ тIа баьннаб, нахах дош ца хетара, царна эшараши цар хьашташи теркал ца дара наькъ тIа баьннаб.

Цхьаькха цхьан бахьанах. Сона дагайоаллар я коррумпированни группа перестройкана йола активни реакци. Гуччахьа дIаала деза, цхьайолча моттигашка бокъонца йолаш йола къаман уйлаш деррига доходаш йолча националистически оагIонгахьа лостае аьттув баьннаб цар. ХIаьта из цхьа бахьан доацаш а дац. Националистически гIулакхаш хьалхьеделга дерригача антиперестроечни низашта аьттув болаш да. Къамашта юкъера конфликташ михьара а йоахаш, общественни мнени юхаяккха а сеца лаьттача шерашка шоаш даьчох болча бехктокхама кIалхарбовла а гIерт уж. Со тешаш ва, Iалаьмате йоккха интернациональни опыт Iоаяь долча вай халкъо вай союза цхьоагIо, вай Даьхен дерригача къамех болча наьха доттагIали вошали дохадайтаргдоацилгах.

Уйла е еза цу дешаех дола советски законодательство эргадаьккха тоадара хьакъехьа. Масала, къамашта юкъе юкъ ехкарах, шо-шоай расаш е къамаш къаьстта тIех да ала гIертарах бола бехктокхам чIоагIбе беза. Из духхьал хьадоагIаш да СССР Конституце 36-ча статья тIара.

Дувца а дезац, мел чIоагIа теркам беш хила декхарийла да вай наьна мотт, къамий культураш дегIайоалаяра, Iалам исторически памятникаш, хIара къаман а народноста а самобытность, къамий дукккха оагIонаш, дукккха бесаш долаш йолча советски культура юкъарча рузкъана цо юкъехьош дола доккха дакъа белгалдеш мелдар лорадара. Лоацца аьлча, моллагIа дош, миччахьа из отте а, из гуш хила деза вай юкъарча союза вахара вIаши бувзам болча контексте, хьежа деза цунга шеррача партийни а паччахьалкхен юкъарча а позицешкара.

Фуд эггара хьалхарча аргIагIа хIанз эшаш дар? Керттердар да вай Союз дIахо дегIайоалаяраи чIоагIъяраи боккхача боарамера гIулакхаш кийчдари чакхдахари.

ССР Союзен союзни республикайи компетенцешта юкъера доазув къоастадара, цхьайола управленчески функцеш республикашка дIаялара йола предложенеш кийчъе еза. БелгалЪе еза республикаши регионаши хозрасчета принципашка йовла, союза юкъара программа кхоачашъяра юкъе хьош дола дакъа бокъонца хоада а деш, царна юкъера духхьалара бувзамаш дегIадоаладетарлуш йола оптимальни варианташ.

Цу цхьан ханна дIадоладанза даргдац союзни а автономни а республикех, автономни областехи округехи дола законодательство кердадоаккхилга. Дувцар да иштта шоай паччахьалкхентерриториальни образованей доазонел арахьа дахача е цу тайпара яраш йоацача къамий къаман-культурни эшараш кхоачашдара йола правови гарантеш шерьярах.

Нийса белгалъяь хила езаш я СССР Лакхехьарча Совета Къаман Совета керда функцеш, хиланза яргIйоацаш яле дерригача лагIашкарча Советашка къамашта юкъерча гIулакхий дешаш йола массазара комиссеш вIашагIйохкара порядок.

Метта политика къаьстта ира латташ хилар теркал а деш, хетаргахьа, кийч а яь шерра ювцийта оттайча бакъахьа яр СССР халкъий метташ паргIатта дегIадоаладарен цхьатаррача бокъонегIа царех пайда эцарен хьакъехьарча союзни закона проект.

Тахан цIаькха а белгалдаккха деза вай национализми шовинизми Коммунистически парте член хиларца тардала йиш йолаш доацилга. В. И. Ленина хьаьй большевистски парти ший чулоацамга, ший программагеи, къаман составагеи диллача интернационалистски яр санна. Цхьаккха тайпара бехказло хила йиш яц шовинизма е национализма наькъ тIа эттача коммуниста. Ма дарра аьлча, парте лоархIамегIа ярех йолча цхьан принципах юхавалар да из. Из дагадоагIаш хила веза хIара коммунист.

II.

Новкъостий! Шоана ховш ма дий, конференце геттара ира ма дийцарий, кхачан программа, нах чубаха фусамаш, нах товарашца а услугашца а Iалашбара проблемаех дола дешаш. Цул совгIа цу дешай хьакъехьа делегаташ чIоагIа цIенхаштта а бар. Из-м кхетадеш да, хIана аьлча, халкъа хьалтаро тоаяра хьакъехьара дешаш къоастаделга геттара гаьннадаьннад, цу хьакъехьа тIехьадусалга сихлета хIама а хинна дIаэттад.

Эггара хьалха дувцаргда аз кхачан хьакъехьара дош. Политбюрос лерхI тахан арча а дIахорча перспектива а хьакъехьа укхаза де дезараш сихха а кардинальни а чакхдаха дезаш.

Укх шерарча ситуацегIа, Поволжье, Урала, Сибарег Iен, Казахстана дукккхача а районашка йокъал эттача хьалашка, кхачанца нах Iалашбара боарам металлоаттабаь ца Iеш, из кхы тIа а тоабе лерхI. Дош цу тайпара оттаделга хиланза дарг доацар хинна Iац, из — кхоачашдулургдолаш да. Цкъа-дале, укх тIеххьарча кIирашка хьал тоалуш да цига. ХIаьта, шозлагI-дале, — из хетаргахьа, эггара керттера а да, — цу моттигашка деш дола балхаш хьалкхедаьр цIендаь чуэцара, дизза лорадара, цунах анрационально пайда эцара тIадерзадаь да. Цу хьакъехьа сона дагаяраш кхачани доакъарен культураш я.

Укхаза, аз аргдар, укх шерарча берригача балха халон юкъ-моттиг я, — аьнна. ДIахо дукха гIулакхаш да дика вIаштIехь а даьха чакхдаха дезаш. Сона хеташ, юртарча къахьегамхоша меттел, городашкарчар а кхетадаьд этта хьал, вайна гуш ма хиллара, деррига а ду кхачан фронтера хIанз долаш дола хьал кхы вогIа ца хилийтара. ХIаьта, бухсоццаш, арахьарча источникех а пайда эцаргба вай мехка кхачан ресурсаш хьалйнзара.

Берригa из болх чакхбаккха беза тIагIертта а лергIа а. цхьаннена тIехьа шоллагIдар а долаш практически дешаш къеста а деш. ХьагучогIа, цIаькха а белгалдаккха деза кхачан дош — из овлангара дола социально-политически дош, укхаза хьадда дIадаккха деза из принципиальни лоархIаме дош бокъонца кхета ца делга.

ХIанз кхачан проблемаш къоастаяра перспективни декхарех. Цу хьакъехьа Политбюрона хетараш оаха шуга дIакхачийтад. Фуд цар маIан?

Хьалхара. Уж дешаш тахкаро хьахьокх, ер пятилетка чакхъялалехьа, кхачан программага а даара рациональни нормашка а хьежжа, уж керттерча продукташца, масала, маькхабулочни, макаронни, кондитерски изделешца, крупаца, кортолашцен баьцадаарашцеи, генарийи хьайбайи даьтташца, мерзача шурий продукцеца, фуашца а оалхазарий дулхаца а Iалашбе таро хилар. Дулхаи сомен хьакъехьа укх пятилетке из дулургдац вайга. ХIаьта а, укхаза а хьал цIенхаштта тоаде йиш я.

Уж выводаш союзнии автономнии республикай, краяйи областийн цу дешай хьакъехьара ерригa комплекс хьалхе а техкачул тIехьагIа яь я. Шуга дIайийкъача предложенеех дар юхакердадаккха лац сона. ХIаьта а цхьайола лоархIаме цифраш хьоахайича бакъахьа хетт сона. Дувцар да, лоацца аьлча, пятилетка заданеел совгIа 1990 шера кхоачашъе лаьрхIача закупкаех: хьайбаши оалхазараши 2,5 миллион тонн, шура — 4,3 миллион тонн.

Цунца белгалдаккха доагIа, из ерригa а продукци — планал совгIаяр санна — республикашта, краяшта, областашта шоай кара шоашта юсаш хилар. Уж совъяхара белгалъяь темпаш Iалашъелга — моллагIдар санна доацаш, хьаькъале, тIагIертта болх бе безаш, хIаьта берригаш а из кхоачащде хьашт хургдолаш тIабербазе безаш декхар хилар гуш да.

Вай эггара а йоккхагIйола резерв — хьалкхебаь хьувкъами фермай продукции лораелга, дикача хьисапе уж чакхйоахалга Iалашдара тIехьа лоаттабу къовсам. Из кхачанца Iалашделга тоадарга бода эггара а лоацагIбола никъ ба. Из дош нийса къоастадаро вайга таро хулийтаргья кхачан ресурсаш 15—20 процентал кIезигагIа йоацаш тIакхетийта. Цу гIулакха дикка кIезигагIа ха а затраташ а эшаргья, цар производства боарам дегIабоалабарга йохийтачул. Довр дIадаккхараи чакхдаккхараи тIехьа еш йола инвестици — эггара а гIойленагIеи эффективнегIеи я. Ерригача обществос чакхъяккха еза из проблема.

ШоллагIа. Ситуаци укх хьисапе я, тIеххьарча пятилеткашка дукккха рузкъа дIадахийтад вай юрта боахамга, — бакъда, цо юха хьаденнар лоадама хIама дац.

Укх тIеххьарча 17 шера, новкъостий, юрта боахама хьожаяьча капитальни вложеней боарам 680 миллиард сома боараме я. Цу отраслен шера юккъера лаьрхIача керттерча производственни фондай мах, 1971—1975 шерашка хинначул, 1986—1987 шерашка 2,7-зза лакхагIа хиннаб, къахьегам энергеца Iалашбелга — 2-зза, фондаца Iалашбелга — 3-ззанел тIех. Минеральни удобренеш лоаттаелга дIадахача шера 2,6-нега, оахача лаьттан хIара гектара 122 килограмм, кхоачаш дегIаденад, 1970 шерага диллача. Из а юрта боахамга дIаденнар деррига чулоацаш дац. ХIаьта а цун валовой продукце боарам 17 шера 25 процент мара дегIабеннабац. Цунца ялат доаккхалга — 16 процент, боамби — 6, шекара свеклаш — 12, хIаьта коартолаш йоахалга 9 процент кIезигденнад.

Цхьаццайолча регионашкара хьал кхы а вогIа да, геттара кIезига да юрта боахамга дIаяхийтача капиталовложенеша Узбекистане, Таджикистане, Киргизе, Туркмене хьалуш дар. ХIаьта 17 шера фондаца Iалашъелга 3—4-зза лакхденнача Псковски Новгородски областашка валовой продукци йоаккхалга 12—25 процент лохденнад. Укхаза гIулакх, исторически дукха халонаш нийслуча, Нечерноземьерча, аьттув боацача хьалех хинна Iац. Хьаэцаргья вай Кировградски, Черниговски, Виницки санна йола областаш. Укхаза фондаш 2—2,5-зза дукхагIа айеннача, валовой продукци йоаккхалга дегIаденадац. Цул а совгIа, цу областашка шекара свеклаш, генараш, коартолаш йоахалга лаьгIденнад, цхьа бахьан айденнад цига дулхи шурен йоаккхалга.

Вай сагот ца деш йита йиш йолаш яц, мехка юрта боахаме хулаш латта унзара процесаш. Фу бахьан да цу хулаш долча хIамай? Цу хаттара, новкъостий, вай жоп дала деза, проблема маIан къоаста а дергдолаш.

Бакъдар аьлча, хIара регионе, хьаштдале, хIара боахаме а шоай хьадда йола проблемаши цар хьадда дола бахьанаши да. Бакъда массане а юкъара, керттера, аргдар аз, бахьан цаI да, юрта боахамга, аграрни секторга дIахьежаеш йолча капитальни вложенеша доагIар юха хьалац, эффективно доацаш пайда нийбу, дукккхача моттигашка духхьала йоаю. Из да, юрта материальни база чIоагIъяра практически де дезараш юрта экономически отношенеш хувцара бе боагIача балхаца чIоагIдаь ца хилар.

Цу хьакъехьа, новкъостий, тахан ЦК Пленуме хоадам а болаш вай дIахье деза, хIана аьлча къамаьл аграрни политика керттера лостам белгалбелгах а цунца дувзаденна де дезача практически гIулакхех а да.

Хьадувла, хIанз мукъане, духхьал дIаала вай, хIанзалца вай кадраех дукхагIчар, юртарча кулгалхоша продукци йоаккхалга дегIадоаладелга эггара хьалхарча даькъе дувзаду кхы тIа луш йолча инвестицешца, ресурсай кердача поставкашца, и. кх. дI. кхыбола никъ гац царна. ХIаьта йолаш ма йий вай цу хьалашка, уж санна мара Iалашъяь йоаца, производственни а экономически а даькъе башха-дика хIамаш карагIдувла бIаьш, эзараш колхозаши совхозаши.

Хьажал шо, дезала подрядагIа а арендни договорагIа а болх беча наха фу ду. Цар шоай, цкъаза кхы а эсалагIа йолча материальни базе дувцалга йоаццаш лакхагIа хьокхамаш доах.

Духхьал тахан йийшай аз Ставропольски краерча арендаторех йола «Сельская жизнь» тIара заметка. Цу тIа ювцар я Георгиевски районера «Балковский» совхоз. Йовз сона из совхоз. Хала боахам ба из, массаза а нах тоъац цига. Арендах пайда эцаро гIулакх лертIадаьккха да. Техника кIезигагIа эшаш хиннай, хIаьта а хьадаьр дикагIа да. Хьувкъам хьалха ца хиннача тайпара дика ба. Наьха балхацара гIулакх хувцаденнад — из керттера да. Совхоза директоро хьисап даьд: арендни гIулакхаш дегIадоаладой, тахан хьувкъам чуэцача болх беш волча 90 механизатора метта, 50 саг мара эшаргвац. Гуш да-кх, тахан геттара дукха хабараш дувцаш йола кадровой проблема а, къоастаю-кх цо.

Арендни отношенеех вай дукха дийцад, яз а даьдац кIезига, цу хьакъехьара факташ а я кхоачамболлаш. Цул совгIа из тайпа опыт хIанз мехка ерригача регионашка, ерригача зонашка, аграрни сектора дерригача доакъошка я. Массанахьа цох пайда а боал.

Цу опыто ше яхаций, толама дIоагIа — наьха къахьегамцара гIулакхаш хувцадаларца да? ХIаьта из юртара экономически отношенеш хийцача мара хила йиш йолаш хIама дац. Вай декхар — уж отношенеш ахархо визза лаьттан да хургволаш эргаяхар а цо ший хьинар, ховщдар, балха говзал йизза юкъейоалаергйолаш хьал хьакхоллар а.

Эргалонаш яра маIан да социалистически доалахьенна реализаци яра тайп-тайпарча формаех гIулакха тIехь пайда эцалга. Из декхар вайга кхоачашдулургда массанахьа шерра хозрасчети самоокупаемости, подряди арендеи юкъейоалаяра, цунца дувзаденна колхозашка а совхозашка а производствана чухьара бувзамаш хувцара, кооперацe тайптайпара формаш дегIайоалаяра, дукккхача ханна лаьрхIа арендагIа лаьтта леладара хьалашка дезала фермаш а кхыйола производстваш а хьаяра, агропромышленни комбинаташ, агрофирмаш, наьха шоай доалахьара боахамаш дегIадоаладара ларда тIа.

Лоацца аьлча, шерра никъ хьабелла беза вай хIама хьадераш шоай лоIамеи бехктокхамеи хилийтара, тIагIертта дегIайоалае еза юртабоахама рынок.

Вайх цхьаккха цецвала везац, боахамцарча договорага хьежжа ахархочун доалахьа дукккхача хана производства средстваш юсаш хиларах. Социалистически доацаш цхьаккха а хIама дац укхаза. Из я бокъонца йола социализм, хIана аьлча цо воахк саг хьалхарча плане. Социализма кхымелдолчул хьалхагIа дIадаккха деза производства средстваша, политикана, культуре карагIдаьннарашта саг хийравоаккхалга.

Хоэрасчет колхозеи совхозеи боарамашка юкъейоалаяь Iе йиш яц. Цунга шозлагIа а садолийта деза арендe гIолла. Сага таро яла еза ше да хилара талант дIайоаржае, шийна дикагIа хеттача хьисапе лаьттан тIа болх бе, хIаьта цунна вайначул дикагIа хов ший фу де деза. Цунах шо цец ма довлалаш. Укх наькъ тIа вай эшалургдац, бакъда — кот-м довргда. Юрта боахам лелабара подрядни, хIаьта къаьстта арендни формаш мехка шерра дIайоаржа ца йийча яргьяц.

Уж дешаш юртара экономически отношенеш тоаяра хIанз дIахо йодача хана а вайна селла лоархIаме хиларах, цу хьакъехьа, цIаькха а цхьацца хIама ала безам ба са. Областной краевой партийни организацей кулгалхошца хиннача къамаьлех, моттигашкара хьалаш довзарах хьагучадоал, из гIулакх хьаллоаттаде дезараш цу деша маIанах шоаш а башха кхеташ ца хилар.

Вай 1983 шера денз шерра болх бу колхозийн совхозийн подразделенеш къахьегамах луш дар бухсоццаш хьахулачунга хьежжа лургдолаш коллективни подряда тайп-тайпарча формашка яхара. Вахаро хьахьекхад из боахам лелабара эффективни никъ болга.

Бакъда цунца цхьана, аз хьалхе а ма аллара, практико хьалхадаьккхад хIанз арендатораш боахам лелабе биззза шоай лоIаме а болаш йIаьхача хана пайда эцара лаьттани производства кхыча средствайн аренда кIийлен тIа оттаеш йола боахам лелабара формаш дукккхагIа радикальни хилар. Вешта, аренда-м вайцига шерра юкъейоалаьяр 30 шераш юкъекхачалехьа, хIаьта цул тIехьагIа дIаяьккхар из. Аренда йолча хана сагах лаьттан визза вола да хул, из хьаштдолаш ва ше арендагIа хьайийцача лаьттахи производства кхыча средстваехи ма могга дукхагIа пайда эца а цар тIара эггара дукхагIа хIама хьакхачийта а.

ХIаьта хьажал шоай, новкъостий, фу ду промышленносте. Наха арендагIа дIалу во болх беш йола цехаш, заводаш, хIаьта эггара хьалха цар болх беш бараш кхоалагIа дакъа кIезигбу, шозза кхозза кIезигагIа хулийт кулгалдеш йола состав, бокъонца гIулакх де дIаболалу, ворхI-бархI бетта, эггара дукхагIа гайча а шера, предприяти хьаллакхъю. Уйла а ю вай болхлоша паччахьалкхен хьисапе. Уж банне а бац хIама яккхара тIабийрза. Алапе яь ца Iеш цар уйла ю производство дегIайоалаяра, производство лакхъяра, цун технически боарам лакхбара, производственни фондаш вIаштIехьъяхара. Иштта гIулакх деш хиларах вIалла тамаш е ягIац: из вай советски саг ма вий, советски хана Iо а ваь, Советски Iаьдало кхета а ваь!

Арендни гIулакхаша йиш хулийт социалистически рузкъан таронех биззагIа пайда эца, цар новкъосталца Iалашду общества хьашташ а йоккхагIа овсарле йолаши эффективнегIеи болх барга йола стимулаш а. ЦIаькха а ях аз, уж материальни порядка стимулаш хинна а Iац. Сага йиш хул шийна ховр гIулакха тIа хьагучадаккха, кхоачашде, ший творчески потенциал, ше хьагучаваккха. Цо геттара чIоагIа гIадвуг из.

Долче, вай кIоаргга хувцамаш дара юхьиг дIайолаяьй, уж лерраг Iа кхоачашхилийтара а царех пайда балийтара а боккха, массе а оагIорахьара, грамотни болх бе беза, знанеш хила еза, юрта хьахулаш йолча экономически отношеней маIан кхетаде деза.

ГучогIа, арендах лаьрххIа закон тIа ца ийцача даргдац вай. ХIана де деза из? Из де деза вайцига хIанз а дукха ба гIулакх дIахьалхашкадахьара шоаш цхьаккха хIама ца дарал совгIа, шоай инициатива, шоашта хетар, боахамацара хьашт гучадаккхара кхычарна тIагIертта новкъарле еш бола болхлой.

Закон хила а деза кердача хьалашка болх бе безам болча массанена а гаранти луш, паччахьалкхено шоаш лорабергхилара царна тешам луш. Из деш, гучогIа, аренда хила еза йIаьхача хана, аргда вай, 25—30 шера, кхыметтел 50 шера а. Долче, дош оттаде деза: аренда хьалашка болх бара наха мукъа ца бала цхьанне а бокъо хургйоацаш.

Майора дIадаха доладе деза эффективни доаца боахамаш, цар лаьтташ, производства кхыйола средстваш конкурсни хьисапе дIаяла еза пайда боалаш боахам лелабе ховргдолча колхозашта, совхозашта, промышленни предприятешта, коллективнии индивидуальнии арендатораштa. Хетаргахьа, лаьттах пайда эцарах дола закон а тIаэца дезаргда.

ХIанз, гIулакх колхозийн совхозийн кулгалхой а специалистий а, кхыча боарамий кулгалдеча болхлой консервативни позицеша сецадеча хана партийни комитетий эггара хьалхара декхар вайна гу духьаленаш дIайоахаргйолаш гIулакхацара атмосфера а хиланза дардоаца хьалаш а хьахилийтарца. Укхаза партийни организацей кIал кIийле йола идеологически организаторски болх, профсоюзийн комсомолен новкъостал ца хилча гIулакх дIадохьалургдац.

Хьадувла, новкъостий, таханарча Пленуме барт бергба вай: кхы ловргдац вай цу дешашта гонахьара даьсса хабараш. Вахаро массанахьа а чIоагIъяьй юртарча производственни отношеней кердача формай, юртабоахама къахьегам вIаштIехьбаккхаргеи стимулированегеи довлара кердача гIулакхий эффективность, массанахьа а уж юкъейоалаяра новкъа йола духьаленаш дIаяха а еза. Из дерригача халкъа декхар да. Из кхоачашдар хилча бакъахьа хеталга хинна Iац, перестройка этапе вай дегIаахара логикo ше хьалхадоаха дIадехар да.

Юртара экономически отношенеш эргайоахалга хьаьдда хьаллоацалга дувцаш, вай декхарийла да, хIанзе а, из болх геттара бехктокхаме хилар белгалдаккха. Вай дIадахача историе урокаш кара а ерзаеш, моллагIа а тIехдоахараш дIадаха деза. Цу лоархIамеча гIулакха тIехь шорттига хила а, иштта искусственни сихвала, дIахьалхашкахьа вада а йиш яц. ХIаьта керттера дар да, уж дешаш кхоачашдеча вахаргара дIаволавалар, унахцIенача уйланца кулгалдар, нахаца дагавалар, вай хIанзе а йолаш йолча геттара йоккхача опытах пайда эцар.

Кхы цхьаькханех а. Дувцар да иштта боахамашта юкъера гIулакхаши доал делгеи овлангара эргадаккхарах а. АПК доалдара хIанзарча системас башха пайда ца баьлгеи ший ха яьккха йоалаш из латтилгеи вай хIанзе кхетадаь долаш, тIаккха из лоаттае ягIац. Колхозашеи совхозашеи РАПО-шта метта доалдара шоай органаш шоай лоIаме хьаярга, боахамашта производственно-технически экономически гIулакх дара кооперативни формашка шерра довла деза вай. Цул совгIа уж принципаш дIайоаржае йоагIа АПК доалдара кхы а доккхагIча боарамашка. АПК доалделга эргадаккхар тIехьатетта дагIац. Лакхера команда тела деррига каналаши мазаши хьадда дохаде деза.

«Советски Россе» тIа аз дийшад Горьковски областа колхозий председателий группа письмо, уж леткъ шоай доходий чотагIа ерригa управленчески аппарат лелае езаш, из лоаттаяра 15 процент цIена доходи амортизаце 10 проценти дала дезаш я колхозаш, яхаш. Мишта мегаргда из? Хьанна эш иштта йола аппарат? Эггара керттера дар да иштта йола аппарат массехкааза кIезигъе езаш хилар, из дIахьекхад В. А. Стародубцева а боахамий кхыча кулгалхоша а.

Юххера а, новкъостий, конференце делегаташа хьаьдда аьлар, кхыча сферашка капиталовложенеш кIезигъеш юрт социальни дегIайоалаяра хиланза яргIйоаца средстваш къоастае еза. Ма дарра аьлча, вайна эш юрта нах баха цIенош, школаш, больницаш хьалъяра, наькъаш дахкара, коммунальни боахама, бытовой гIулакх дара, бувзама, торговле объекташ — долче, хIанзара саг вахара а лерттIа къахьегара а хиланза даргдоацача доллача хIаман къаман юкъара программа, хIанзе а дукхагIа гIулакхаш де деза юрт тоаеш. Из ду хIанз дукккхача областашкеи республикашкеи. Ши-шегIа а кхетадеш да, из де лерхIаш кхойтталагIча пятилетке капиталовложеней лостам хьаьдда хувца безалга. Иштта я планови органашкеи правительстваеи луш йола вай установка.

Кхы цхьаькха а да, новкъостий. Ши ди хьалхагIа аз къамаьл дир В. П. Демиденкоца. Сен чотагIа лакх а деннад, хувца а деннад юрта боахама продукташца баха нах Iалашбара хьал Кустанайски областе? Дувца а дезац, керттера дакъа лаьцад колхозашеи совхозашеи. Бакъда, боккха лоархIам болаш хилар договорни наькъаца, кердача стимулаш тIа личии подсобни боахамаш юкъеозар а. Цар хIара бIаь ковна лаьрхIа 250 бежан да.

Бакъда, из деррига дара, новкъостий, бахача нахаца болх бе беза, доакъара шортта кхоачам хургболаш хIама де деза. Гой, тIаккха хьаеллалу иштта йола таронаш. Личии боахамий договорни кIийлен тIа колхозашцеи совхозашцеи интеграци хилара опыт Iайнай Белоруссе, Прибалтика республикашка. Из хIаьта а ма йий социализм! Боккъала хIанз а из ца кхетадеш ба цхьабараш?

Долче, новкъостий, аз йийцача проблемай ерригача комплексана юхатIадерзаш, вай дIатIакхаьчад таханарча Пленуме берригача мехка йола реалистически политически установка оттаяра: мишта кхоачашдергда вай кхачан дош. Цу дешай хьакъехьа дувцалга дех аз.

Бахача наха эша товараш дукхагIа хьадарахи дукхагIа гIулакхаш дарахи дувцаргда. Укхаза керттера никъ бовзаш ба. Из — халкъа товараш хьадеш йола низ бола индустри лоаццача хана хьаяр. Яйгача промышленносте йоагIаш йола решенеш хIанзе а тIаийцай, уж сихагIа кхоачашъе еза, халкъа эша товараш дукхагIа хьадара ерригача къахьегама коллективай безам тIабохийтаргбола хиланза яргIйоаца экономически механизм юкъе а озаш.

ХIанз дувцар да, оборудоване импорта чотагIа, хIаьта иштта еза-йоккхача индустрен оборонни отраслешеи потребительски товараш арахецара юкъе шерра дакъа а лоацаш яйгачеи кхачани промышленноста дукккхача предприятешта модернизаци елга сихдара тIадерзадаь кхы а де дезача гIулакхех. Маьхах гIулакхаш дара сфера дикка сихагIа дегIайоалае лаьрхIад.

Министерствашеи ведомствашеи, республиканскии моттигерчеи органаша дакъа а лоацаш уж дешаш оттадаро хьахьекхар халкъа эша кхачан доаца товараш 1989—1990 шерашка пхе шера планал тIех 24 миллиард сома маьха, цох 1989 шера 9 миллиард сомеи 1990 шера 15 миллиард сомеи маьха арахеца йиш хилар.

Шуга дIаеннай бахача наха маьхах гIулакхаш дара сфера овлангара тоаяра хьакъехьарча гIулакхех йола предложенеш а. ЛоархIаме да укх пятилетке Комплексни программагIа белгалбаьчул шера 15—20 процент цар боарам лакхлургхилар. 1990 шера из боарам 70 миллиард сомал боккхагIа хургба, хIаьта кхойтталагIа пятилетка чакхйоалаш 1,6-зза дукхагIа а, 119 миллиард сомал тIех а хургба.

Из йоккхача масштаба гIулакхаш да, центреи моттигашкеи боагIаш бола болх белга цар дIа а дехаргда. Бакъда, халкъа эша товараш дукхагIа хилийтареи маьхах дукхагIа гIулакхаш дареи декхар кхоачашдеш вай декхарийла да, уж дIахьа нийсдара ерригa система бокъонца лелае а эргаяьккха тоае а, эггара хьалха торговлеи общественни кхачани а тоаеш.

Цох дувцаш цудухьа къахьегамхой вахара хьал тоадар, цар морально - политически уйла материальни рузкъа а гIулакхаш а дукхагIеи дикагIеи хиларах тийша ца Iеш, — бакъда из ше а хоадаме лоархIам болаш да — из вай дIа-хьа нийсдарах, торговлии гIулакхаш дара сфереи вIаштIехьяккхарах тийша а да.

Цу сфера дукккха дола кхоачамбоацараш дувзаденна да тIехьайисарца, хIаьта дукккхача моттигашка ма могга шерьеи хIанзарча технически боарам тIа яккхеи еза цар материальни база тишъенна хиларца а. Иштта йола предложенеш отта а яь, хьажа шуга хьеннай.

Бакъда, новкъостий, дукккха дар, геттара дукха дар дергда вай, де декхарийла а да, укхаза сов кIоаргга чуеннача явленешеи процессаштеи хьаьдда бола къовсам а кхайкабаь. Дувцар да, масала, мехка кхоачамболлаш дола товараш торговле цкъаза доацаш моттигаш ца хилийтарах. Хадданза цкъа укхаза, тIаккха цига торговлера кхоачам хиллал дола тух, шекар, хьоар, кхы дукккха дар массаза а дIадоалаш хиларах бола хоам кхаьчача, ца воалаш уйла ю Iа, цхьавар дефицит лоаттае хьаштдолаш, е кIезигагIа хилча а наха хьалхашка бехктокхаме хилара уйла цIенъенна дIаяьнна ва, аьле. Цу дерригача дешашта партийни советски органий тIахьожам, къахьегамхой тIахьожам оттабе беза.

Е хьаэцал оаша, очередь санна йола дIаяьржа явлени. Очередаш массанахьа я — торговле а, гIулакхаш деча сфере а, транспорте а, коммунальни боахама предприятешка а, унахцIено лораеча а, къахьегамхой уж е вожаш дехараш къоастадарца ювзаенна йолча организацешка, учреждененшка. Из проблема ира эттай, лаьрххIа цунга хьажанза а йоагIаш йола порядок оттаянза а яргIйоацаш. ВIалла а мегаргдоацаш хIама да, кулгалдеш бола дукккха болхлой сатийнна очердашта бIарахьежилга, уж дIаяргIйолаш цхьаккха хIама а ца деш Iелга. ХIаьта из-м — нах ца лархIар, царех дог ца лазар ма дий.

Со новкъостаца Л. Н. Зайковца укх деношка хиннав «Заря» яхача московски промышленно - торгови обувной объединене шин фабрике. Дега тоам беш да цига бIаргадайнар. Хоза хет наьха уйлаш, цар гIулакхаш дайза, бокъонца дола паччахьалкхен дешаш цар дувцаш.

Гой, къамаьл ду аз цхьан кхалсагаца - болхлочунца. Цо а цун мара а дика алапи эц. Ши бер да цар. Деррига а кхоачам болаш да, аьнна, хеталу — квартира, алапи. Фуд цунна новкъа дар? Йоах: «ХIара денна, Михаил Сергеевич, шин сахьата, цкъаза кхаь сахьата а тикашка очердагIа латта езаш хул со. Цо оттаю со. Балха иштта чIоагIа кIаьд лац со очердегIа миссел».

Гой, из да-кх, новкъостий, Москве а, деррига хьаэца доллаше а. Укхаза а кхыметтел латта безаш хул-кх нах йIаьхача очердегIа. Цхьан тика чу а — цкъа цхьан кассе отт, цул тIехьагIа — вокхазахьа, тIаккха прилавкана юхе. Сахьаташ доахаш очердегIа латт нах балхара баьнначул тIехьагIа, хьаэца долаш дола лоадам боаца хIама эца гIерташ. Иштта хила мегаргдий?

Уж деррига дешаш, новкъостий, — Советий дешаш да. ХIаьта, нагахьа санна Совета кулгалхочоа из гуш деце, нахага фу хьал да ховш из веце, кулгалдеча гIулакха тIа из лелаве вагIац вай.

ЦIаькха а ала безам ба са, новкъостий, вай декхарийла да тIехьа ца а тетташ, корта а болаш уж ира проблемаш къоастае. Укхаза, бакъдар аьлча, долаш да торговлии быти тоаянза а дIанийсъянза а, материально-технически кийчъянза а яргIйоацаш хиларца дувзаденна дешаш а. ЧIоагIа тIехьадисад гIулакх.

Мишта къоастадергда из дош?

Эггара хьалха хIаране керта чу хьачуйоагIа уйла — из торговле а быта а учреждени хьалъе ахчеи подряди ехалга. Гуш да вай планашка из а теркалде дезалга. Из сфера тIехьаюсаш хилар бахьан долаш цу деша хьакъехьарча вай соцама проекта тIа лаьрхIа да кердa гIишлош дукхагIа хьалъяр. Цхьабакъда, нагахьа санна вай алхха цу наькъагIа дIадахача проблемаш къоастаелга — къаьстта тIехьа тетта йиш йоацаш яраш — дукккха шераш тIехьадаргдар. ХIаьта вай таро лаха еза гарггарча хана гIулакх тоалургдолаш.

ЦК а правительстве а декхар деш каьхаташ ухийт торговлии быти гIулакхаш дареи сфера шеръяра цу е вокх помещенеех пайда эца, яхаш. Оаха из чIоагIа хьаллоац. ХIаьта цу хьакъехьа Политбюрои правительстваи доагIар хьадда дIаьннад. Тхо тIехьа да цу гIулакхашта тайп-тайпарча боахама, хIаьта иштта партийни а паччахьалкхен а учрежденеша хьалдеш латта административни цIенош дIадалара а, нагахьа санна геттара чIоагIа уж эшаш деце.

Дукха ха йоаццаш къамаьл хиннад са йоазонхочунца В. П. Астафьевца. Дийцар оаха Красноярске нах мишта бах. Мел дукха проблемаш хьаIайний цига! Къаьстта ира латт медицински гIулакх дара проблемаш, кхоачам хиллал дац бераш ду цIенош. Цу цхьан ханна городе хьалъеш латт Iалаьмате йоккха спортивни комплекс. Бакъда, эша-м из а эш. Йолаш я тIехьа тетта йиш йоаца проблемаш, хIаьта уж эггара хьалхарча аргIагIа къоастае еза. Городе йолаш я во а йоацаш крайкома здани, бакъда, хьалъяьй цхьаькха, кердаяр а. ХIанз нийса лаьрхIад цига, из бахача наха гIулакх де дIаяла.

Ма дарра аьлча, новкъостий, хьадда мукъадовла деза тайп-тайпарча конторех, кIезигагIа хилийта еза уж, цар помещенеш дIатела еза торговлеи бытеи предприятешта, медицински учрежденешта. Из, оалаш ма хиллара, гIулакха цхьа оагIув я. Цхьабакъда, йолаш я цхьаькха а, цул кIезигагIа лоархIам а боацаш. Из да из сфера дегIайоалаяра хьежаеш йола средстваш карерзаяр. Хьадувла, чIоагIде вай: хьахьожадаьр, карадерзаде деза.

ХIаьта партийни органаша шоай тIахьожам болаш леладе а деза из. Хинна латтар укх тайпара да, воай балха тIехь боахама гIулакхашта юкъедахад вай, хIаьта наьха вахара доагIаш дола дешаш цхьайолча хана юкъагIдут вай. ХIаьта, де лерхIар саг дикагIа вахаргволаш, цун вахара хьал лерттIа хилийтара ма дий. Гой, эггара керттера аргуганий балха перестройка ира керттера маIан сенах латт аьлча, из латт бокъонца партийни гIулакхаш, политически, организаторски, идеологически болх цар лелабарах, халкъа уж гаргагIа хиларах. Деррига вахар ше цунах кхайкаш да. Гой эггара керттера аргумент — перестройка е хIана еза, новкъостий.

Перестройка чIоагIал сенах латт, аьлча, из латт цо уж деррига дешаш хьагучдахарах, шоай замечанеши предложенеши дIаала, гIулакхий хьала мах бе наха моттаргдола хьалаш хьадарах. Перестройка реальни таронаш лу наха эхь-эздел доацаш волчунгара е кулгалдара гIулакха тIа ца воагIац нийсвенначунгара доагIар хьадеха.

Новкъостий, юххера а дувцаш дар-м бокъонца къоастаде йиш йолаш, дукккхача ханашта лаьрхIа программаш, Iилман разработкаш кийчъе а ца эшаш долча дешаех ма дий. Дукккхадар укхаза де йиш йолаш да моттигерча ресурсех, моттигерча инициативах ког гIортолга а еш, хIаьта керттердар — порядок оттаяри уж дешаш хадданза бIарга кIал лоаттадари да.

Из къамаьл пайда боацаш довргдац аьнна хет сона. Вай массане а цIенхаштта урок эца а еза гIулакх тоаде а деза.

ДукхагIа теркам тIабахийта безаш долча дешаех лархIа доагIаш да гIишлон индустре база дегIайоалаяр. Цу хьакъехьа дийцар къамаьлаш даьча делегаташа. ЧуIе цIенош, кхыйола социальни объекташ дукхагIа хьалъеш вайна халонаш нийсъелар гIишлон материалашца, техникаца, оборудованеца, и. кх. дI. Iалашо яра даькъе. Из дош къоастадаьд. ГIишлон материалаш дикка дукхагIа хилийтара тIадерзадаь кхы тIа де дезараш белгалдаьд. Цу дерригане дIадех дукхагIа ни-

(ДIахододар 3-ча оагIо тIа).

XIX ЕРРИГСОЮЗНИ ПАРТИЙНИ КОНФЕРЕНЦЕ РЕШЕНЕШ КХОАЧАШЪЯРА БОЛЧА ПРАКТИЧЕСКИ БАЛХА ХЬАКЪЕХЬА

заш оарцагIдоахилга, дукхагIа теркам тIабохийталга.

Вай де деза, яхаш, мел дар, новкъостий, тIехьа тIайоагIача пятилетка план, кхойтталагIча пятилетка яр вай экономика социальни лостам чIоагIбара позице тIара кийчъелга могадь йолча конференце установкашка хьежжа да. Ма дарра аьлча, вай ала йиш йолаш да цу оагIорахьарча вай балха таханнехьа а керда импульс еннай, аьнна.

Новкъостий! Вай тешаш а долаш хилар радикальни экономически реформа проблемашта гонахьа конференце айенна хинна ира дискусси. МалагIа выводаш ю вай цунах?

Эггара хьалха — керттердолчоа хьахержа экономически реформа лостамаш нийса да. Цул совгIа, цIаькха а бакъ хинна дIаэттад, социально - экономически хувцамашкара толам алхха реформа леррагIа чакхъяккхареи кIоаргъяреи наькъагIа мара хила йиш йоацалга. Реформа хьакъехьа-м цхьанне а шеко хиннаяц, из чакхъяккхара лелама критика яь яле а.

Конференце бакъдир цхьаькха а: духьаленаш йолаш я цу гIулакха кIезигача таронех, цунна наькъа тIа нийслуча заминкаехи гIалатехи пайда а эцаш тормозаш а етташ реформа шорттига чухеца безам болча инерционни, консервативни низий оагIонгахьара. Раьза хила деза мотт сона цу деша хьакъехьа делегаташа оттаьча предложенена: цу тайпара нах кулгалдеча балхаш тIара дIабаха беза, — реформа наькъа духьаллатташ бараш.

Фу де деза вай экономически реформа сихагIа дIадIогIргйолаш? Политбюрос йийцай цу хьакъехьа правительства яь выводаши царца ювзаеннача предложеней комплекси.

ЦхьоалагIдар. Эггара хьалха хьадда дIадаккха деза боахам лелабара кердача формайи методийн маIан харцахьдаккха гIерталга, бо ахама механизм къаьнача хьарсам чу юхалостае лерхIараштa духьале оттае еза.

Из доагIаш да, масала, продукце боарама директивни планироване къайлагIара форма а хинна практике из дIаэтта хиларца дувзаденна конференце сел чIоагIа дийца долча паччахьалкхен заказех долча деша. Цу хьакъехьарча правительства предложенеша чулоац производства юкъарча госзаказа дакъа боарамера белггала кIезигделга, заказ дIададара йола бокъо отраслевой министерствашка а доацаш Госплана бе доаллаш хулийталга.

Гаргарча шин шера госзаказа хьакъехьа ханна йола положени юкъейоалае лерхI. Из дош дийцад Министрий Совета Президиумо, хозяйственникийн Iилмахойн йоккха группа тIа а йолаш. ЦIенхаштта дискусси хиннай, хIаьта госзаказа хьакъехьа ханна йола положени эшаш я, аьнна вывод а яьй, цу тайпара никъ ба переходни этапо дIабехар. ГосзаказагIа йола идея йизза кхоачашъелга духхьал производства средстваш оптови йохкарга а ценообразоване реформага а довларца дувзаденна чакхдаьккхача мара хила йиш йоацалга дага а кхоабаш. Укхаза, оалаш ма хиллара, атта тIехкхоссалургвац.

ШоллагIдар. Боахама деррига доакъой предприятеш йиззача хозрасчетага яха а керда боахама механизм хьаяь яккха а еза. Белгалдаккха доагIа маьхий кердача соотношеней кIийлен тIа, эффективни болх беш йола социалистически рынок хьахилара, финансаш тоаяра, дукхача даькъе екъаеннеи болх беш йолеи банковски система хьахилара, оптови торговли юкъейоалаяра хьале мара боахама кердача механизмага биззача низаца болх булург ца хилар, юххера а, цо оттаду доал дара структура ма йоаггIара эргаяккха езаш, арахьарча экономически бувзамий система эргаяккха езаш.

Цунца дувзаденна мукъагIа белгалдаккха безам бар са халкъа боахам финансови хьакъехьа тоабар, ахча лелалга чIоагIдар лоархIаме долга. ХьатIадоагIача шера плани бюджети кийчъешше а бюджетни дефицит кIезигъе доладала деза вай, хIаьта из дара теркам тIа а бохийташ, хьажа деза капитальни гIишлош хьалъяра планашка, банковски кредит бюджетни финансированеца шерра хувцарга довла деза, хьадда кIезигъе еза пайда ца боалаш йола расходаш. Лоацца аьлча, лоархIаме да средствашка хьежжа ваха ше Iомавар а. Юххьанца ловча кIезиглулба вай капитальни вложеней боарам, тIаккха цIаьха дукха кIезиглургья керда хьалъе йолаеш йолеи хьалъяь яланзеи йола гIишлош.

ХIанз министерствашка хьалхашкахувсача хIамаех якхаш йолча ледарча предприятеех аьлча, тIаккха укхаза шерра пайда эца йиш я къаьсттача хьалашка луш долча кредитех, эшаргхуле уж эргаяха, хIаьта геттара кIалдиса моттиг эттача иштта йола предприятеш дIаяха а, арендагIа къахьегама коллективашка е кооперативашка дIале. Цох кхера а дагIац.

Экономика тоаяра новкъостал де деза банкай болх эргабаккхаро, уж йиззача хозрасчета тIа яхаро, коммерчески банкай сеть дегIаяро.

КхоалагIдар. Конференце теркам тIабахийта дийцар доалдара организационни структураш эргаяхарахи къаьстта боахам лелабара кердача системе министерствай болча гIулакхамахи дола дош. Хетаргахьа, из хIанз доалдара система эргайоаккхача эггара бехктокхаме лостам ба. Эза къоастаде а деза из дош, эггара хьалхарча аргIана законашеи экономически гIулакхий правилашеи яхар де дезача доалдеча органий санна, предприятеи а опытацеи кердача функцещцен чIогIало а лувцаш.

Духхьала дIаала деза, доалдара органашта кердача хьалашка шоай моттиг сихо хьалаха, боахам лелабара кердача методаш караерзае, предприятешцара гIулакхаш кердача тайпара леладе хьарах тийша хургъя дуккхача а даькъе доалдеча органий шоай а аппарата кадрай а авторитет. Конференце хьахилар дика кхетаеш йола позици — вай ханара компетентни, лакха профессиональни доалдара аппарат ца хилча мегаргдоацаш вай хилар. Бакъда, цунца цхьана из аппарат декхарийла я, шиш болх радикальни экономически реформа дIадехараш теркалдеши къахьегама коллективай кердача лоархIам теркалбеши вIаштIехьбакха.

ДиълагIдар. Политически система реформаца дувзаденна предприятештен советашта юкъера гIулакхаш эргадахара декхар отт. Из нийсса оттадеш дош да. Ма дарра аьлча, дувцар да коммунальни боахам, гIулакхаш дара система, нах бахача цIеной фонд, транспорт и. кх. дI. юкъе дола моттигерча органашта къоастадеча общественни рузкъан даькъа хьисапе ше-шийна доалдара экономически кIийле хьахиларах.

Союзни министерствашта метта хIанз предприятешта команда тергья республиканскии моттигерчеи органаша, аьнна, кхетаде дагIац из. Цох-м карахьеккха цхьа команда вокх командаца хувцалга ма хургдий. Ерригача предприятеи объединенейи бокъо а я, декхарийла а я мехка цаI йолча рынкана болх бе, царна юкъера вIаштIехь дола гIулакхаш хила деза продукци эквивалентни хувцара кIийлен тIа. ХIаьта моттигерча органашца цар долча гIулакхех аьлча, уж чIоагIлуш хила деза йоагIаш йолча правови нормашцен экономически нормативашцен.

ЦаI йолча халкъабоахама комплекса боарамашка къахьегам территориальни бехкам гIойленех бизза пайда эца а цунца цхьана бюджетни лакхъяларга гIолла региональни экономика эффективность лакхъе хьаштдолаш республиканскии моттигерчеи органаш хилийта а еза вай.

ПхелагIдар. Къахьегама коллективашка шоашка хозрасчета из е вож форма харжийта, цун шоллагIча моделех пайда эцар бола безам лакхбе лерхI. Из хургда алапе фонд хьахиларен пайда дIа-хьа нийсбарех нормативаш лакхера увттаелга тIа ца эцар. Производственни чура гIулакхаш леладергда хозрасчетни доход дIа-хьа нийсъярен пайда эцарен кIийлен тIа, хIаьта паччахьалкхени предприятештен юкъера гIулакхаш нийсдергда налогий ставкаш паччахьалкхен льготий системаца цIаIаш а хургйолаш. Из геттара ловш хургдар, новкъостий.

Экономически реформа проблемашка хьажара конкретнестагIа цIаькха а арендни гIулакхех ала безам бар. Паччахьалкхен санна, кооперативни а рузкъа лора а деш, къаьстта цар йиш хулийт уж, аьлча, «цхьанне а доацараш» дIадаха боахам бокъонца ший лоIаме хулгеи болхлой, къахьегама коллективай бехктокхами IалашIаь, наьха алапе цар балхах бухсоццаш хьахулучунцара духхьалара бувзам хилийта. Принципиально лоархIаме да, арендни подряде доалдара командни методашта моттиг ца юсаш хилар, цига цаI шоллагIча кара хилара гIулакхаш договорни, вIаши бехктокхаме хилара партнерски гIулакхашка доаландаь. Цудухьа хьалхагIа аз дийца арендах долча законах а халкъа боахама дерригача доакъошка кхоача акт хила еза.

Вай декхарийла да арендни гIулакхаш доаржадара новкъа мел йола духхьале дIаяха, правови дешаш хьем боацаш къоастаде, аренда ханех дола дош юкъе а дохийташ. Аз цох хьалхе а дийцар, хIаьта цIаькха белгалдоаккхаргда аз: арендах а лоацача ханаша сихдергдац производство дегIайоаяргеи из эргаяьккха тоаяргеи дIадохийтар, кхыметел, хIама яккхара, катохара уйлаш хьахилийта а тарлургда. Из гуш да. Бюджета къахьегама коллективай а хьашташ теркалдеш долча алапе чIогIа ставкаш а эш.

Бухсоццаш, новкъостий, кхы цхьаццадола дешаш хьоахаде безам бар са, шоай чулоацамга диллача тайпара а долаш, бакъда, сона хетачогIа, вай балха лоархIаме а долаш.

Хьалхара дош — Iилмах дар. Конференце ира оттадир из дегIадоаладаро дош, принципиально лоархIам болаш долча цхьадолча лостамегIа Iилман разработкай дунен тIарча боарамели вай общества, халкъа боахама эшарели тIехьадиса вай доладенна хилар белгал а гаькхар. Из, новкъостий, бакъ ца дича далап, по вай декхарийла а ду конференце оценкаштен дIадехарашта беррига теркам тIабахийта.

Хетаргахьа, СССР Iилмай Академе кулгалхой цIаькха а хьежача бакъахьа ба фундаментальни тохкамаши даймехка Iилма дегIадоаладара кхыдола лостамаши шердара йолча шоай программашка, Iилмо хьинаре даькъа ца лоаце вай лоархIадергдац перестройка декхарех.

Шоашка доагIача даькъе паччахьалкхен органаш а, белгалла аьлча, СССР Госпланни Iилманеи техниканеи йола СССР Паччахьалкхен комитети хьажа еза Iилман материальни база овлангара тоаяра дешашка, цун приоритетни лостамаш дегIадоаладара дика хьалаш Iалашдар духьа структурни инвестиционни политикага юха хьажа деза. Дуккхадола дешаш вай хIанзле а къоастадаьд, юхедисараш къоастадара еш йола кийчо сихъе еза.

Къаьстта терко дIаех общественни Iилмашта. Вайга массанега а кхаьчаб пар хIанзарча хьалах партконференце белгалбаь кхерами царна раьза ца хилари. ЦIаькха а ала деза, гIулакх духхьала Iилмах шийх лаьтта Iап. ХIанзара ситуаци лоархIам боллаш белгалъю дIаяхача хана общественни Iилманца хиннача гIулакхаша. Из иштта дале а, вай ала доагIа, цу сферера перестройка, хано дIадехарашта, перестройка ший практикала тIехьаюсилга. Цо вай сатийна дита йиш а яц.

Духхьал дIаала деза, тахан вай дукхайола йоккха Iилман центраша комментаторийн критикийн ролах кхочам хулаш а я, перестройка ше хьалхашка оттаьча, уж кхоачашъярах перестройка чакхйоаккхилга а цун толам а, цунах хьахулаш дар лоархIам боллаш тийша долча вай ханарча проблемай кIоаргга разработкаш хаIнз а кIезига луш аьнна.

Укх тайпара зеденнараш га дийцача а Iелац со: вай пхьабола Iилмахой хIанз а, аргдар аз, перестройка дIайолалуш шоаш хиннача позицеш тIа болаш бус, пар теркал а дац перестройка митингови стаде тIара а яьнна, советски общества вахара ерригача сферай кIоеггача хувцамий харша чу яьчнилга. ХIаьта цо дIадех кIоаргга Iилман анализ, явленей чулоапам бовзилга, йолаш йола процессаш кхетаелга. Сона хетачогIа, къаьстта из тоъац вай обществоведашта.

ШоллагIа дола дош — экологи. Цу сферерча дика доапача хьала дукха теркам тIабахийтар конференце. Цу проблема ирали тIехьа тетта йиш ца хилари кIоаргга кхетадаьд обществе. ХIаьта укхаза подходашка овлангара хувцамаш де дезаш хилара общественни уйла а йолаш я.

Из проблема шин даькъа екъа безам бар са. Цхьадола дешаш доккхий капитальни зенаши ресурсаши эшаш дац. Укхаза гIулакх латт мабара болх вIаштIехьа а баьккхара, хьалхе белгалдаь дезараши программаши кхоачашъярах. Уж тIехьатетта йиш йоаца, хьадда дола дешаш йоагIаш йолча центральни ведомствашен моттигерча органашен даькъа лоацаш, чакхдаха деза. Цул совгIа, царга сихха хьажа а уж кхоачашде а деза.

Вож дешаш дувзаденна да йоккхий ассигнованеш лехарцен уж дIаяхийтарцен, техникеи технологеи доагIаш дола хувцамаш дарца. Вешта, из да перспективни характер йолаш дар. Цу деррнгега а, новкъостий, хьажа деза гонахьара Iалам лорадаран СССР Iалама ресурсех кхом беш пайда ийбаран йIаьххача хана йола паччахьалкхен программа оттаеш. Из санна бола болх хIанзле беш ба цхьайтталгIача пятилетканен 2005 шерга кхаччалца йолча хана перспективанен план кийчъяра доазонашка. Къаьстта цу балха доазонашка хьажа деза конференце хьа мел кхайкаьча предложенешка.

КхоалагIа дола дош — кагирхой хьакъехьарча парте политиках дар. Цу хьакъехьа принципиальни даькъе конференце аьннад. Деррига а практически балха харша чу даккхарах латт декхар. Хетаргахьа, хIанзе а цу дешаех йола ЦК Пленум кийчъе цIенхаштта доладала деза вай. Укхаза цIенхаштта болх бе безарга. ТIагIолла ядача проблемашка а хьежа Iе йиш яц вай. КIоарггача анализа ларда тIа хьаьн вай общества лоархIамегIдолча декхарех цаI — вайна метта дIаоттаргйола тIехье кхеяр — кхоачашдара тIаерзаяьи йола йIаьххача ханна лаьрхIа политика эш вайна.

Цхьаькха а да, новкъостий. Конференце ше, цига хиннача дискуссе, хьахьекхар апрель чакхбаьлчахьа идеологе сфере вай беш бола болх дIахохьолга хIанз мел лоархIаме да. Из нийса а да, хIана аьлча, исторически масштаб йола гIулакхаш дIадоладаьча вайга уж толаме дIадохьалургдац дIадахари долаш дари кхетадеш тIайоагIача хана общество дегIаахара керттера тенденцеш мишта хургъя ца ховши хилча.

Вай хIанз къаьстта кIоарга кхетаю революционни теорех йолча ленински уйлан ерригa кIоаргал. Духхьала дIаала мегаргда: политика, практически балха сфере исторически боарамаша дистача цу лоацача ханюкъа вайна де карагIдаьннар а, укх гола тохача исторически этапе парте, бIарчча хьайицача, политически авангарда, идейи генератора, керттерчоа хьалхалатташ хилара роль Iалашеш хилар а — из деррига а вайга дулургдацар, цахаддаш а леррагIа а теореи идеологеи дешаш вай ца къестадоре.

Из ишта дале а, конференце цIаькха а беррига нисаца хьахьекхар идеологически сфере цхьаккха а мело е йиш йоацилга, тIехьадусалга хилийта хIаьта а. Импровизацеш, цкъа йола кампанеш чакхъяхарца перестройка принципиальни лерхIарий, контекстаца доаца частни декхараш къестадарах чакхдалийта йиш яц укхаза гIулакх. Экономикан социальни политикан сферера болам юкъагIа бахара меттел. теоретически идеологически фронте тIехьадисаро а, гIалатех ца дийцача а, чоалхане дерзадеи юхаметтаотталургдоаца зе деи тарлу вай революционни гIулакха. Цудухьа еза вай дIахо а теоретически тохкамий фронт шерье, дерригача лостамегIа идеологически болх кIоаргбе.

Теоретически проблемаш къестаяра вай партен общества потенциальни таронаш, мадарра аьлча, йоккхий я, новкъостий. Общественни уйла хьахилара юкъарчал доацаш влияни еш йолча общественни уйлан деррига лостамегIа хьинаре творчески процесс дIаяхьара деррига хьалаш хьаду тахьанарча морально-политически атмосферо а.

Амма, цу ерригача потенциалах — укхаза ЦК Пленуме самокритично из вай бакъде деза — парте хIанз а ма боагIара пайда ийбац, дIайолаялийтаац, перестройка харша чу яьккхаяц. Фуд укхаза новкъарло ер, новкъостий?

Бакъда, теори, общественни уйла дегIайоалаелга, идеологи кердайоаккхилга, керда сакхетам хьабелга — чIогIа чоалхане, цхьа маIан долаш хинна ца Iеш, вIашдухьаленаш йолаш а процесс я. Хаи низи дIабех цо. ХIаьта ши-шегIа дIаяха йиш йолаш а яц. Творчески дискуссешка гIолла, керда идеяш лехарга, хетараш вIашдухьал увттадарга, уйлай къовсамга гIолла болча коллективни балха ларда тIа цахаддаш нийсъеш хила еза из.

Партийни организацеш декхарийла я цу деша ерригa масштабности чоалхане хилари го, цун лоархIам болчул кIезигагIа хетилга укхаза хила йиш йолаш хIама дац. Вай хьежа йиш яц деррига а ши-шегIа хиларга. Цу сферера вай болх хоадам боллаш хьинарегIа хила беза, цунца цхьана эггара шерагIа йолча фронте гIолла: дискуссеш, семинараш, конференцеш эш — вешта творчески уйла сомаяккха могаргдолаш йола Iилман балха эггара тайп-тайпара йола формаш.

ХIаьта хилания баргбац перестройка хIанзарча этаперча теореи политикеи долаш дола карагIдаьннараш практикага доахаргдола хьинаре идеологически болх. Перестройка идеяш наха шерагIа кхетаяра, теори перестройка бокъонца бола материальни низ хилийтара тIабербазьа бола лерхIар кхоачашдергдолеи хьакъален болх чакхбаха беза.

ХIаьта аз цхьаькха а аргдар, новкъостий. Хьахоз вай дискуссеш сов дукха ю, яхаш. Цхьа маIан долаш аргда аз: вайна эшаш я дискуссеш, хьаIайна ерригa проблемаш цIенхаштта, творчески ювцилга. Иштта мара хьахила йиш яц общество кердаяккхара снйлахь-доккха декхараш, из доацаш кхоачашде йиш йоаца айхха йола общественни уйла, халкъа сакхетам.

Цхьаькха а да, новкъостий. Вай ханарча вахара процессий кердадарех кхера вагIац. Перестройка — революционни преобразующи процесс хиларах вай хIанз мара мадарра кхеташ ца доагIаш хила а мега. Цул совгIа, со дог тийша ва, новкъостий, вай ханарча кердадараша вайна цкъа яйта Iеш, сюрпризаши цIаьхха дола хIамаши бIаргадойтарг хиларах. ТIаккха коргагIа довла, оценкаш, ялеи выводаш ен сихдала деза вай? А, новкъостий, из долча бесса, кIоаргга вахар Iомаде, сабар хила, цIенъяьча анализа ларда тIа, бухсоцаш нийса, уйла яь йола вай общества хьаштаца, социализма хьаштаца йоагIаш йола решенеш тIайийъе еза.

Цу новкъа уйла яь, кIоаргга, леррагIа бола болх бара тIехьа ва со. Ленина парти хиларах тарра, низ бола политически организм хиларах тарра, вай декхарийла да вай ерригa интеллектуальни потенциал болх бе йолаялийта, гIан тIехьа гIа боахаш теоре дешашка дIахьалхашкахьа аха. политикеи практикеи йIаьхегIа а еш. Шийга доагIача даькъагIа практикагара керда опыт хьа а эцаш, из кхетаеи, дIахо болх бара никъ хьабелеи, КПСС къоастабаь политически никъ вахаре чакхбахеи.

Вай дика кхетаде деза къаьнарча хетарий бустамаш кердача явленешца доагIаш доацилга. ХIаьта эггара лоархIамегIадар — перестройкана тIехьа къовсам лоаттабеча керттера лостамаш ма доаде вай, къаьсткъаьстача хIамашка а дувлаш, пайда боацача гIулакхашта низ боабергбац вай. Кердача гIулакхе кхоачамбоацараш хиланза даргдац, царна юхе гIолла тIехдувла мегаргдац. Бакъда вай воай опыто хIанзле хьахьекхад, революционни хувцамий новкъа шек ца доалаши мадарреи дIахьалхашкахьа ахаро мара кхыметтел селхан а къоасталургдоацаши кхерамеи хийтта дешаш дIадоахарг ца хилар.

Бакъда цу дерригне а вайгара дIабех интеллектуальни болх, творчески деятельность, перестройко хIара дийнахьа хьаеш йолча явленей ерригача спектра цахаддаш терко елга. Из массане а кхетаде деза, цунна ха корае а еза, хIаьта из санна бола болх ца хуле, тIехьадусилга хьахургда, вахар вайл хьалхадаргда. ХIаьта из хилийта вай бокъо яц, вай революционни хана политически авангард хила вай безам бале.

Конференце решенеш кхоачашъярах йола цхьайола уйлаш иштта я. Хьадувла, Пленуме хьажийта оттаяь предложенеш ювцаргья вай.

БIарчча хьанийцача, шоана гучча бесса, балха программа низкъала я вай. Из йоагIаш я перестройка кIоаргъяра тIера ца доалаш де дезарашкара, парте XXVII съезден XIX Ерригсоюзни конференцеи решенеша къоастаяь а я.

Вай овлангара хувцамаш динза даргдац общество кердаяккхара дерригача доакъошка, хIаьта хьалхарча даькъе — советски наькъа вахарера массаза проблемаш къоастаеча. Из — хIара парторганизаце, хIара коммуниста гIулакх да.

Моттигашка йоккхий полномочеш дIаяларца, общественно - политически, боахамеи къахьегамеи инициатива дегIайоалаяра таронаш хьакхолларца цхьана вай лакхбу перестройка хьаддача участкашка болх бара тIехьара партийни бехктокхам, хIара коммуниста ший бехктокхам.

Таханарьяр гIулакхаш дара ха я. ХIаьта хIара коммуниста, хIара къахьегамхочо перестройкана юкъехьош дола дакъа къоастаду хьаддача балхацеи къахьегама хьаддача результатащцеи.

КПСС ЦК ПЛЕНУМА СОЦАМ

XIX ЕРРИГСОЮЗНИ ПАРТИЙНИ КОНФЕРЕНЦЕ РЕШЕНЕШ КХОАЧАШЪЯРА БОЛЧА ПРАКТИЧЕСКИ БАЛХА ХЬАКЪЕХЬА

1. КПСС Центральни Комитета белгалдоаккх, парте а мехка а вахаре геттара йоккха событи а хинна дIаэттача КПСС XIX Ерригсоюзни конференце решенеш тIайица хилар, хIаьта ма ярра уж кхоачашъяро перестройка, радикальни экономически реформа, советски обществана демократизаци яра процессаш дикка сихъе таролургъйолга.

Конференце КПСС ЦК докладагIа, иштта кхыча документегIа делегаташа геттара хьинаре дакъа а лоацаш чакхъяьнна пренеш гуччахьара, принципиальни маIан долаш яр, иштта гуш дар цар халкъа хьал-тарон, социализма кхелий чIоагIа йоакхо елга. Цига перестройка новкъарле ю, эргалоний процессаш юхаувза кхоачамбоацараш дIадахара, политически системана реформа чакхъяккхара общества а парте а вахара дIахо демократизаци яра хьакъехьа дукха предложенеш а тийлар, юкъе а кхихьар. Цига яь замечанеш гIуллакхаца даь хьехамаши дикка доккхагIдолча даькъе къахьегама коллективий балхацара тIехьататта йиш йоапача дешашта, нах Iалашбелга тоадара, къахьегамхошта гIулакх ду ерригa сферашдегIакхувлалга сихдара доагIаш да.

КПСС Центральни Комитета партийни организацеш декхарийла ю конференце установкаш практически кхоачашъяра беррига теркам тIаоза, уж кхоачашъелга парте, ерригача паччахьалкхени общественни организацей балха стержень хилийтарга кхача а гIерташ, нах шоашта хьаеннача участка беррига низ тIабахийтаи бехктокхам кхетабеши къахьегардолаш хьалхьоабе. Коммунистий инициативои организованностеи, парте хIара члена хьинарча позице хоадам беш бола лоархIам тIаэц хьалхашка нийслу проблемаш къестаеча, политически, экономически, социальни духовни сферашка, кхоачамбоацаращца, бюрократизма проявленешца, дисциплина телхаярца, бехктокхаме ца хетарпа лоаттабеча къовсаме керда наькъаш чIоагIдеча. Беррига болх хьадда, тIатеIIа, хоалуш толамаш а доахаш бе беза.

2. Могае КПСС ЦК Политбюрос оттаяь мохк кхачанца Iалашбелга тоадара де дезарех, агропромышленни комплексе экономически отношенеш дIахо дегIакхувларен эргаяхарен керттерча лостамех йола предложенеш.

Нийса лархIа СССР Министрий Совета, союзни, автономни республикай Министрий Советаша, халкъа депутатий краевий, областной Советий исполкомаша, союзни республикай Компартей ЦК-ша, парте крайкомашеи обкомашеи цу предложеней кIийлен тIа мохк кхачанца Iалашбелга тоадара хьадда де дезараш вIаштIехьдоахалгеи кхоачашделгеи.

Теркаме эца, XIX Ерригсоюзни партийни конференце рекомендацешка хьежжа, радикальни экономически реформа дегIакхувлареи кIоаргъяреи, из кхоачашъеш гучадаьнна кхоачамбоацараш дIадахара де дезарех СССР Министрий Совета оттаяь предложенеш, КПСС ЦК Политбюрос могаяь белгалъяьха предложенеш радикальни экономически реформа кхоачашъяра хьакъехьа дIахо беча балха кIийленга яхка.

Могае СССР Министрий Совето хьачуенна XIX Ерригсоюзни партийни конференце хьалхьедаьча халкъа эша товараш дукхагIа арахецара, наха торгови гIулакх делга тоадара, маьхах гIулакхаш деча сфере оллангара перестойка яра дешаех йола СССР правительства социальни проекташ.

3. Союзни республикай Компартей ЦК-аша, парте крайкомаша, обкомаша, окружкомаша, горкомаша, райкомаша, XIX партийни конференце решенеш теркал а еш, йоагIача советски органашка болх беча коммунисташа гаргарча хана партийни комитетийн халкъа депутатий Советийн функцеш къоастаяра хьакъехьа практически болх чакхбаккха беза. Из деш Советий территоре социально-экономически дегIакхувларах бола бехктокхам айбелга, уж шоай лоIаме хилар чIоагIделга Iалашде деза, Советаш кадрашца чIоагIъеча моттигерча гIулакхашта кулгалдара болх вIаштIехьбоккхача, парте а правительства а политика вахаре чакхйоаккхача новкъостал де деза. Кхы дIахо йодача хана партийни комитеташеи Советий исполнительно-распорядительни органашеи цхьана соцамаш тIайийделга юкъера дIадаккха, советски органаша полномочеш кхоачашъеча юкъелелха гIертача партийни аппарата болхлошта никъ бехка беза.

Могаде партийни аппарата перестройка яра керттера лостамаш, хIаьта из болх укх шера чакхбаккха.

4. Партийни организацей балха хьинар айдара, шоай лоIам хилар чIоагIдара лоархIаме долга белгалдоаккхаш, ЦК Пленума лерхI, кхы тIа цхьаккха тайпа указанеш а ца телаш чурапартийни отношенешта демократизаци ярах, массанахьа партийни новкъосташха, деррига дешаш паргIата дувцара, дар гуччахьа дувцара, гласность, коллективизма, сакхетамерча дисциплина, ше бехктокхаме хетара хьал чIоагIдарах дола КПСС конференце тIа дIадехараш вахаре кхоачашделга. Къаьстта теркам тIаоза партийций цхьадола дакъа пассивни хилар эшадара, КПСС Устав кхоачашдара тIехьара бехктокхам леррагIа лакхбе. Партийни организацей гIулакхий хьалах бола беррига бехктокхам шоашта дIа тIа эца безача, перестройка политика вахаре хьадда чакхъяха езача хоржамий органий болх кардинально хувца беза.

Пленумо белгалбоаккх парте хургйолча отчетно-хоржамий кампане принципиальни лоархIам. Уж, халкъа политически авангард хиларах тарра парте лоархIам лакхбара, общества вахара ерригача сферашка овлангара хувцамаш дара, мохк социально-экономически дегIакхувлалга коммунисташ сихдара оарцагIбахара хьале чакхдаха деза. ЛоархIаме да, партийни конференце лоIам, цун демократически хьал, критически лостам моттигашка дIа а кхаьча, перестройка идеяш хIара партийни организаце практически гIулакхашца вIашагIхотталга, деррига чура партийни вахар эргадоаккхалга, партийни кулгалдара демократизаци елга Iалашдар. ЧIогIбе «Партийни организацешка отчеташи хоржамаши дарах» бола КПСС ЦК Пленума соцам.

5. Кхы тIехьа ца а доахаш, политически системе реформа яра дола правови а организационни а де дезараш чакхдаха деза. Уж чакхдахара:

кийчъяь, 1988 шера октябре дерригача халкъага ювцийта оттае еза СССР Конституце тIа хувцамаши тIатохараши дарах долча Закона, СССР халкъа депутаташ харжарах долча Закона проекташ, уж хоржамаш 1989 шера марте чакхдаха деза. Цхьан ханна боагIаш бола болх вIаштIехьбаккха беза союзни, автономни республикашка кердача республикански а моттигерча а паччахьалкхен Iаьдалаша 1989 шера декабре шоай полномочеш кхоачашъе болалургболаш. СССР Конституце хувцамаш дарах, иштта хоржамаш дарах дола законаш КПСС ЦК XIX партийни конференце яьча доклада тIа, цо тIайийцача Резолюцеш тIа, хIаьта иштта укх Пленуме ЦК Политбюрос яьча доклада тIа йолча положеней кIийлен тIа оттаде.

КПСС ЦК цIерагIа СССР Лакхехьарча Совета гаргарча сессе дувца оттаде XIX Ерригсоюзни партийни конференце решенешка хьежжа паччахьалкхен Iаьдален правосуден органий структура а болх а эргабаккхара декхарех дола дош. Сессе ювца оттае политически системана реформа ярца, йолаш йола хоржамий система эргаяккхарца, судий балха перестройка ярца ювзаенна СССР Конституце тIа хувцамаш дарах йолча законодательни актай предложеней проекташ.

Конференце решенешка хьежжа нийса лархIа 1989 шера апреле, СССР Лакхехьара Совет хоржаргйола, иштта кхыдола цун чудоагIа юкъарасоюзни паччахьалкхен органаш хьакхоллара дешаш къоастадергдола СССР халкъа депутатий съезд гулъяр. ТIаккха СССР Лакхехьарча Совете дIабоаржабе кагирхоех, профсоюзий бокъонех, шоай лоIамерча обществех, общественни самодеятельноста органех, кхыча шоай лоIамерча объединенех, кепайоазонах долча законий, политически системана реформа ярах хьайоагIача кхыча законодательни актай проекташ оттаяра хьакъехьара болх.

Советий лоархIам лакхбара, цар правови а материально - финансови а база чIоагIъяра духьа 1989 шерага моттигерча самоуправленех, моттигерча боахамах дола Закон кийчделга чакхдаккха, самоуправлене, самофинансироване, самообеспечене, регинальни хьашташ юкъарапаччахьалкхенчарца шоайла дувзар, моттигерча Советий предприятешцара, колхозашцара, къахьегама коллективий советашцара, общественни организацешцара бувзамаш чIоагIдара принципаш ларде а лаьца. Белгалдаьккхача закона проект общественностага шерра ювцийта оттае.

ХIанзле а Советий балха беррига боарамашка дукхагIа демократизаци хилийта, XIX партийни конференце доалдара органий балха тIехьа лоаттабу тIахьожам чIоагIбарах, бюрократизмаца лоаттабеча къовсамах, гласность дегIакхувларах йола установкаш биззача боараме кхоачашъяра духьа депутатий, массазарча комиссей, депутатски группай лоархIам лакхбе гIерта.

6. Къамашта юкъерча отношеней даькъе къаьстта теркам тIаоза къаьст - къаьста регионаш дегIакхувлачара сеца лаьттача ханара явленеш дIаяхара, къамий а халкъий а социально-экономически духовни хьаштий боагIа мах ац беш хилара, хьадда духьале е еза националистически шовинистически уйла-нигат хьалхьедеча антиперестроечни низашта. Къамашта юкъера отношеней правови база чIоагIъяра XIX партийни конференце лаьрхIа де дезараш кхоачашде, идейни а политически а болх чIоагIбе, тIатеIIа социалистически интернационализм чIоагIъе.

ЦК Политбюрона тIадилла союзни республикай Компартей ЦК-ашца цхьана йоагIаш йолча парте крайкомашца, обкомашца, Iилман учрежденешца цхьана 1989 шу дIадолалуш СССР-ра къамашта юкъера отношенеш эргаяхара дешаех йола эша материалаш кийчъелга, КПСС ЦК Пленуме ювцара.

7. 1989 шу юкъекхачалехьа керттерча даькъе судебни реформа, прокуратура, арбитража, следственни органий, адвокатура, халкъа боахамера юридически служба балха перестройка е, уголовни законодательство эргадаккхара хьакъехьа болх бе. Шерра доаржаде правови кхетам лулга а, юридически всеобуч чакхйоаккхалга а. Цу де дезарех шерра правови реформе чакхйоаккхача, советски социалистически правови паччахьалкхен кIийленаш чIоагIъеча наькъагIа боаккха хьалхара гIа санна лархIа.